

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Bc. Martin LÁTERA

Projekt výuky místního regionu na střední škole - příklad pro Havlíčkovobrodsko

Diplomová práce

Vedoucí práce: RNDr. Martin Jurek, Ph.D.

Olomouc 2014

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Bc. Martin Látera (R120073)

Studijní obor: Učitelství geografie pro SŠ (kombinace Z-BiO)

Název práce: Projekt výuky místního regionu na střední škole - příklad pro Havlíčkovobrodsko

Title of thesis: The project teaching local region in secondary school - example for Havlíčkovobrodsko

Vedoucí práce: RNDr. Martin Jurek, Ph.D.

Rozsah práce: 83 stran průvodní zprávy, 2 vázané přílohy, 4 volné přílohy (z toho dvě tištěné + CD-ROM)

Abstrakt: Cílem diplomové práce je vytvoření návrhu projektu pro výuku geografie místního regionu Havlíčkovobrodsko pro střední školy formou učebního textu, metodických textů, prezentací a pracovních listů. Praktická část by měla didakticky vhodným způsobem informovat o fyzickogeografických a socioekonomických charakteristikách oblasti tak, aby byla potencionálně využitelná při výuce na místních středních školách (zejména v zeměpise - témata místní krajina a terénní výuka, a v dějepise - místní dějiny). Teoretická část práce je zaměřena především na teoretické aspekty výuky témat místní krajina a terénní výuka v geografii. Srovnává také dostupné učebnice, které by se daly využít při výuce místního regionu na střední škole.

Klíčová slova: Geografie místního regionu, Havlíčkovobrodsko, učební text, střední škola.

Abstract: The aim of this diploma thesis is to create a proposal of project for teaching geography of local Havlíčkův Brod region in the form of textbook, methodical texts, presentations and worksheets for secondary schools. The practical part should - in a didactically

appropriate way - inform about physical-geographic and socio-economic characteristics of the area so that would be potentially useful for teaching on local secondary schools (especially in Geography - local landscape and field training, and History - local history). The theoretical part focuses on the theoretical aspects of teaching topics of local landscape and field training in geography. In addition to the textbook the thesis includes also theoretical part focused mainly on theoretical aspects of teaching about local landscape and field training in geography. It also compares available textbooks, which could be used for teaching about local region on secondary schools.

Keywords: Geography of the local region, Havlíčkův Brod region, educational text, secondary school.

Prohlašuji tímto, že jsem zadanou diplomovou práci řešil samostatně, pod vedením RNDr. Martina Jurka, Ph.D. a uvedl jsem veškeré použité literaturní prameny a zdroje, ze kterých jsem čerpal.

V Olomouci dne 23. dubna 2014

.....

podpis autora

Chtěl bych poděkovat panu RNDr. Martinu Jurkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které mi při psaní práce velice pomohly.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Martin LÁTERA**
Osobní číslo: **R120073**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obory: **Učitelství biologie v ochraně životního prostředí pro střední školy**
Učitelství geografie pro střední školy
Název tématu: **Projekt výuky místního regionu na střední škole - příklad pro Havlíčkovobrodsko**
Zadávací katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je připravit projekt výuky místního regionu pro použití na středních školách na příkladu regionu Havlíčkovobrodsko. Součástí práce bude ucelená rešerše regionální geografické literatury k Havlíčkovobrodsku a jádro práce bude spočívat ve vytvoření samostatně použitelného výukového modulu (studijní text, prezentace, pracovní listy, didaktické aktivity, případně další součásti) a jeho ověření v praxi na pilotní skupině studentů.

Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Rozsah pracovní zprávy: 20 000 - 24 000 slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury:

ČECHOVÁ, B. et al. (2006) Nápadník pro rozvoj klíčových kompetencí ve výuce. Olomouc : Scio.cz, 2006.
CHRÁSKA, M (1999) Didaktické testy. Brno: Paido.
KALHOUS, Z., OBST, O. a kol. (2009) Školní didaktika. 2.vyd. Praha: Portál.
PRŮCHA, J. (1998) Učebnice: teorie a analýzy edukačního média. Příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky. Brno: Paido.
TYMRÁKOVÁ, I., JEDLIČKOVÁ, H., HRADILOVÁ, L. (2005) Pracovní list a tvorba pracovního listu pro přírodovědné vzdělávání. In Metodologické aspekty a výskum v oblasti didaktik přírodovědných poľnohospodárskych a príbuzných oborov. Nitra: Přírodovědec č. 171, s. 104-110.
Vhodná literatura o geografii místního regionu, geografické a historické studie o Havlíčkovobrodsku a dostupné statistiky.

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Martin Jurek, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: 27. listopadu 2012
Termín odevzdání diplomové práce: 10. dubna 2014

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 27. listopadu 2012

Obsah

Obsah	8
1. Úvod	9
2. Cíle práce	10
3. Metody zpracování	11
4. Literární rešerše	13
5. Postavení tématu místní region v RVP	15
5.1 Současně platný systém kurikulárních dokumentů v ČR	15
5.2 Klíčové kompetence a principy RVP	16
5.3 Cíle vzdělávání a vzdělávací oblasti na gymnáziu	17
5.4 Postavení tématu místní region a terénní výuka v RVP ZV a RVP G a jejich využití ve výuce	18
5.5 Výuka realizovaná prostřednictvím místního regionu	23
6. Význam a funkce učebnic v procesu vyučování a učení	26
6.1 Vymezení pojmu učebnice.....	26
6.2 Funkce učebnic.....	29
6.3 Strukturní komponenty učebnice	32
6.4 Specifika učebnic zeměpisu	36
6. Srovnání vybraných učebnic pro výuku geografie místního regionu	37
7. Návrh struktury učebního textu	42
8. Metodické pokyny	45
1. hodina	45
2. hodina	48
3. hodina	51
4. hodina	54
5. hodina	57
6. hodina	60
7. hodina	63
9. Diskuse	68
10. Závěr	70
Summary	71
Seznam použité literatury a zdrojů	72
Seznam příloh	83

1. Úvod

Problematika výuky místního regionu na základních i středních školách má své nezastupitelné místo. Právě zeměpis by měl být předmětem, jenž nabídne podstatné informace o místě bydliště žáků. Je to právě místní region, ve kterém i třeba nevědomky získávají první zeměpisné zkušenosti a poznatky v rámci školy i mimo ni. I přes velký význam se učivu místní oblasti nevěnuje ve školách dostatečná pozornost i čas. Učivo je na středních školách probíráno většinou pouze okrajově v rámci geografie České republiky. Jedním z důvodů může být nedostatek kvalitních učebnic, které se zaměřují přímo na konkrétní oblast.

Region Havlíčkobrodsko jsem si pro svou diplomovou práci vybral proto, že tu žiju již od narození a mám k této oblasti kladný vztah. Jako budoucí učitel zeměpisu bych chtěl kladný vztah k okolí domova formovat u svých žáků. A k tomu je potřeba dokonalé poznání místního regionu ze strany žáků. Je důležité, aby se uměli bezpečně pohybovat v terénu, samostatně vyhledávat a zpracovávat informace a řešit problémy v rámci okolí školy, bydliště, obce, okresu nebo celého kraje. Vnímat okolí kolem sebe, zajímat se o životy našich předků, mít přehled o kulturních památkách a cenných přírodních lokalitách, vyznat se v problematice životního prostředí, porozumět hlavním problémům sužujícím region, to vše vede k poznání našeho nejbližšího místa, našeho bydliště. Vždyť znát dobře okolí znamená vědět hodně o minulosti, rozumět současnosti a umět se vyjádřit k budoucnosti tohoto prostoru. Praktické a teoretické znalosti by měly být propojeny v rámci terénní výuky, která by měla být jednou z důležitých součástí výuky, jelikož aktivním poznáváním regionu má student příležitost porozumět krajině a společnosti v nejširších historických, ekonomických, ekologických, kulturních i politických souvislostech.

Celá látka bude zpracována formou učebního textu, metodických textů, prezentací a pracovních listů určených pro žáky i učitele středních škol s cílem poskytnout komplexní soubor informací, námětů a materiálů, jež mohou být využity při učení a vyučování.

2. Cíle práce

Cílem diplomové práce je vytvořit návrh projektu výuky místního regionu Havlíčkobrodsko formou učebního textu, metodických pokynů, pracovních listů a prezentací pro učitele tak, aby mohl být použitelný při výchovně-vzdělávacím procesu na středních školách. Učitelům by měl sloužit při přípravách na výuku místního regionu a žákům jako cenný zdroj čerpání informací. Koncepce výuky by měla vycházet z platného Rámcového vzdělávacího programu pro gymnaziální vzdělávání.

V teoretické části práce bude popsán význam výuky tématu místního regionu a terénní výuky v geografii. Budou zde srovnány dostupné učebnice, jež by se daly využít při výuce místního regionu na střední škole. Volnou přílohou práce bude učební text, vytvořený po analýze dostupných učebnic se stejným zaměřením, který bude informovat o fyzickogeografických a socioekonomických charakteristikách oblasti. Závěrem učebního textu bude projekt školního výletu, sloužící k ověření získaných znalostí a dovedností. Volnou přílohou diplomové práce budou také pracovní listy a prezentace zpracované v aplikaci Microsoft PowerPoint, které mohou být využity při výuce.

3. Metody zpracování

První ze čtyř základních částí diplomové práce se bude zabývat reformou školství z roku 2004, nově vzniklými kurikulárními dokumenty a změnami, které od tohoto roku nastaly. Postavení témat místního regionu a terénní výuky zeměpisu na základních i středních školách v kurikulárních dokumentech spolu s jejich využitím ve výuce, dále obsah učiva a očekávané výstupy v jednotlivých etapách vzdělávání výše zmíněných témat, jsou části práce vycházející zejména z Rámcových vzdělávacích programů pro základní a gymnaziální vzdělávání.

Druhá část diplomové práce bude popisovat učebnici jako didaktický prostředek. Vymezí pojem učebnice spolu s dalšími kapitolami zabývající se významem, funkcemi a důležitými strukturálními komponenty, které by učebnice měla obsahovat. Při zpracování této části práce bude využita především odborná literatura zaměřená na obecnou didaktiku a didaktiku geografie spolu s další literaturou týkající se tvorby výukových materiálů.

Třetí část bude srovnávat vybrané učebnice, které by se daly využít při výuce geografie místního regionu na střední škole. Na základě rozboru těchto učebnic bude navržen obsah struktury praktické části této práce.

Nejdůležitější a zároveň nejobsáhlejší bude tvorba vlastního projektu - metodických textů, učebního textu, prezentací a pracovních listů zpracovaných podle didaktických zásad tvorby výukových materiálů, jenž bude vycházet z důvěryhodných zdrojů informací a dat, odborné geografické literatury, různých map, učebnic, statistických ročenek, oficiálních stránek institucí i jiných subjektů.

Studijní text, stejně jako pracovní listy a závěrečný test, bude sepsán v editoru Microsoft Word, avšak bude doplněn vhodným grafickým materiálem pro zvýšení motivace. Půjde o různé obrázky, fotografie a mapy upravené programem Malování, dále o tabulky a grafy zpracované v programu Microsoft Excel. K zopakování učiva budou na konci každé podkapitoly sloužit kladené otázky a úkoly. Text budou doplňovat informace ve formě poznámek. K jednotlivým vyučovacími hodinám budou zpracovány prezentace a také pracovní listy, s nimiž budou žáci během výuky místního regionu pracovat.

Na prvních sedm z osmi vyučovacími hodin bude vytvořen jeden pracovní list (osmou hodinou bude projekt sloužící k ověření získaných znalostí a dovedností),

pro každou vyučovací hodinu bude vytvořena jedna prezentace v aplikaci Microsoft PowerPoint. S pracovními listy budou žáci během hodiny pracovat, prezentace poslouží učitelům k doplnění jeho výkladu. K otestování získaných vědomostí a dovedností poslouží také návrh závěrečného písemného testu, který již nebude realizován během plánovaných osmi vyučovacích hodin, ale až na začátku vyučovací hodiny deváté. Pro učitele bude vytvořena i vyplněná podoba pracovních listů a testu.

Způsob práce se studijním textem, prezentacemi a pracovními listy bude popsán v metodických textech. Ty budou vytvořeny pro každou vyučovací hodinu zvlášť.

Praktická část textu bude částečně ověřena na pilotní skupině žáků základní školy a gymnázia, k čemuž poslouží dotazník. Ten bude brán jako podnět pro zpětnou vazbu a na jeho základě bude text upraven do finální podoby. Dotazníkové šetření proběhne na konci vyučovaných hodin.

4. Literární rešerše

Tvorbou regionálních učebnic se zabývá Zouharová D. a kol. (2012) v publikaci *Regionální učebnice - Metodika tvorby regionální učebnice jako výchovně-vzdělávacího prostředku regionální výuky* a také Weinhöfer M. (2011) ve své disertační práci *Metoda tvorby učebnic zeměpisu pomocí analýzy učebnic zeměpisu a RVP ZV*. Zouharová (2012) vidí kouzlo tvorby regionálních učebnic v možnosti volby vymezení regionu i v pojetí regionální výuky, které vedou tvořivé pedagogy a pedagogické týmy k originalitě a stanovení osobitých měřítek výběru vědomostí a dovedností, jež preferují a považují za důležité pro místní žáky a pro udržitelný rozvoj v regionu. Weinhöfer (2011) stanovil metodický postup, jak zkonstruovat didakticky kvalitní učebnici zeměpisu pro určitý ročník základní školy. *Teorie a praxe tvorby výukových materiálů* je popsána ve stejnojmenné publikaci Lepila O. (2010). Podle něj jsou východiska tvorby výukových materiálů dána obsahem učiva, metodami a organizačními formami výuky a materiálními didaktickými prostředky zajištění výuky. Využitím místního regionu ve výuce na nižším stupni víceletých gymnázií a druhém stupni základních škol se ve své diplomové práci zabývá Lindová T. (2012). V práci se zaměřila na didaktické prostředky, které by měl učitel při výuce místního regionu využívat, a na principy, kterými by se měl řídit.

Výukový materiál pro místní region vytvořili ve svých diplomových pracích například Bahounková H. (2012) popisující ve svém projektu učebního textu pro střední školy geografii Šumperska, Hulík V. (2013) geografii Královéhradecka a Olšáková K. (2013) geografii Valašska.

Učebnice zabývající se místním regionem, určené pro základní školy a nižší stupně víceletých gymnázií, jsou *Tady jsem doma, aneb poznej dobře svoje bydliště* (Kühnlová H., 1998) od nakladatelství Moby Dick a *Život v našem regionu* (Kühnlová H., 2007) od Nakladatelství Fraus. Výukou místního regionu na prvním stupni základní školy se zabývají učebnice *Místo, kde žijeme: vlastivěda pro 1. stupeň základní školy* (Matušková A. a kol, 2010) od nakladatelství Septima, *Místo, kde žijeme* (Matušková A., 2010) od nakladatelství České geografické společnosti a *Místo, kde žijeme: pro 4. a 5. ročník základní školy* (Smolová I. a kol., 2008) od nakladatelství Prodos.

Ze středoškolských učebnic se tématem místního regionu částečně zabývají učebnice nakladatelství České geografické společnosti, konkrétně *Zeměpis České*

republiky (Holeček M. a kol., 2003), *Zeměpis pro střední odborné školy a učiliště* (Holeček M. a kol., 2004) a učebnice Státního pedagogického nakladatelství *Poznej dobře místo kde žiješ!* (Kastner J. a kol., 1999). Středoškolská učebnice zaměřená na konkrétní region, která by byla schválena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, dosud neexistuje. Podrobněji se srovnáním učebnic geografie využitelných při výuce místního regionu bude zabývat kapitola 6.

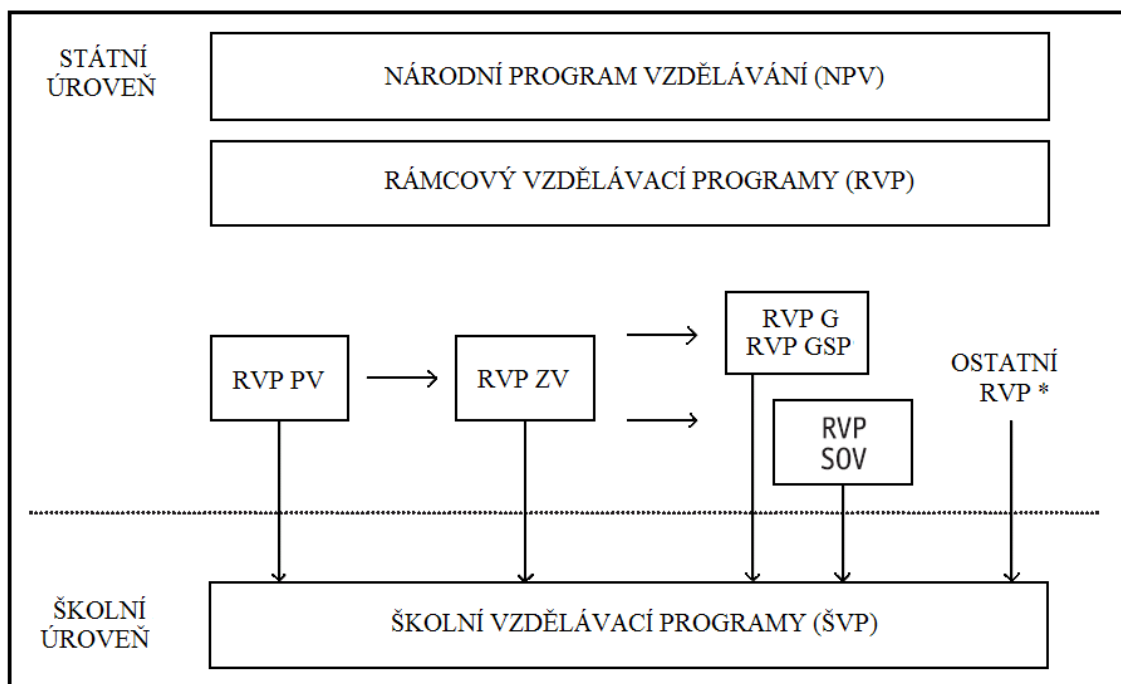
Region Havlíčkovobrodská popisují různé turistické mapy, cykloturistické mapy i jiné publikace. Pohl M. (1996) zpracoval učebnici *Vysočina: okresy Havlíčkův Brod, Jihlava, Pelhřimov, Třebíč, Žďár nad Sázavou* určenou pro základní školy zabývající se celým krajem Vysočina, v níž je sedm stránek věnováno přímo okresu Havlíčkův Brod. Poutavým textem, fotografiemi a mapkami přiblížil nejzajímavější místa regionu. Opomenout bychom neměli *Vysočina: tematický atlas* (2008), na jehož tvorbě se podílela Univerzita Palackého v Olomouci. Jde o velmi dobrý podkladový materiál pro výuku. Je plný barevných map, tabulek, obrázků a dalších údajů o kraji Vysočina. Doporučuji učitelům, kteří mají tento atlas k dispozici, aby z něj při výuce vycházeli. Pro učitele, kteří si budou chtít k tématu místního regionu Havlíčkovobrodská dohledat další informace, doporučuji také stránku krajské správy Českého statistického úřadu v Jihlavě, na které najdou statistickou ročenku kraje Vysočina.

Přírodním prostředím okresu Havlíčkův Brod se zabývá Luděk Čech (2002) v publikaci *Jihlavsko*. Socioekonomickou část dobře popsala Jana Beránková (2004) v knize *Historie a současnost podnikání na Havlíčkovobrodsku*, Šmejcká M. (2013) v bakalářské práci na téma *Regionálně geografická analýza trhu práce v okrese Havlíčkův Brod* či Jirásek P. (2010) v bakalářské práci na téma *Obyvatelstvo v okrese Havlíčkův Brod: regionálně geografická analýza*. Kniha *Toulky nad Havlíčkovobrodskem* od Vošického Z. (2006) je unikátní sbírkou leteckých fotografií tohoto regionu. Staré pohlednice Havlíčkovobrodská bychom našli ve stejnojmenné knize od Plevy F. (2000). Architektonickými a kulturními památkami, turistickými zajímavostmi kraje Vysočina se v přijatelné podobě pro žáky zabývá kniha *Dědictví minulosti* (2009). Tradice, historii, památky, turistiku a současnost jednotlivých obcí kraje Vysočina najdeme v publikaci *Kraj Vysočina: města a obce kraje Vysočina* (2010). Velkoplošně i maloplošně chráněnými územími v kraji Vysočina se zabývá kniha *Vysočina - kouzlo přírody* (2006). Geologická stavba kraje Vysočina je spolu s geologickými zajímavostmi poutavě popsána v knize *Průvodce po geologických zajímavostech kraje Vysočina* (Vávra V. a kol., 2008).

5. Postavení tématu místní region v RVP

5.1 Současně platný systém kurikulárních dokumentů v ČR

Od roku 2007 byl do vzdělávací soustavy zaveden nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let, který byl v souladu s novými principy kurikulární politiky, zformulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Obr. 1 Systém kurikulárních dokumentů v ČR platný od r. 2007 (RVP G, 2007).

Legenda: RVP PV – Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání; RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání; RVP G – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia; RVP GSP – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se sportovní přípravou; RVP SOV – Rámcový vzdělávací program (programy) pro střední odborné vzdělávání. Ostatní RVP * – rámcové vzdělávací programy, které kromě výše uvedených vymezuje školský zákon.

Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních - státní a školní. Státní úroveň představují *Národní program vzdělávání* a *rámcové vzdělávací programy* (dále jen RVP). Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. RVP jsou vypracovány pro všechny etapy školní docházky: předškolní, základní a střední vzdělávání. Školní úroveň představují školní vzdělávací programy (dále jen ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Každá škola má povinnost

vytvořit si vlastní ŠVP podle zásad stanovených v příslušném RVP. To umožňuje jednotlivým školám realizaci vyučování podle finančních, personálních, kapacitních a jiných možností školy s přihlédnutím k potřebám žáků. Organizaci výuky všech učebních předmětů, včetně zeměpisu, má tedy v kompetenci konkrétní škola. Pro tvorbu ŠVP mohou školy využít tzv. Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů (dále jen Manuál), který je vytvářen ke každému RVP. Manuál seznamuje s postupem tvorby ŠVP a uvádí způsoby, jak zpracovat jednotlivé části ŠVP spolu s konkrétními příklady (RVP G, 2007).

5.2 Klíčové kompetence a principy RVP

Rámcové vzdělávací programy vycházejí z nové strategie vzdělávání zdůrazňující klíčové kompetence spolu s jejich provázaností se vzdělávacím obsahem a uplatněním získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě. RVP vycházejí z koncepce celoživotního učení, formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání a podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání.

Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a budoucí uplatnění v životě. Výběr a pojetí klíčových kompetencí vychází z toho, jaké kompetence jsou považovány za podstatné pro vzdělávání absolventů v jednotlivých etapách vzdělávání.

RVP jsou určeny pro tvorbu ŠVP, stanovují základní úroveň vzdělávání pro všechny absolventy škol, specifikují úroveň klíčových kompetencí, kterých by žáci na konci vzdělávání měli dosáhnout. Dále vymezují závazný vzdělávací obsah, tj. očekávané výstupy a učivo, zařazují průřezová témata jako závaznou součást vzdělávání, podporují komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu spolu s jeho vhodným propojováním a volbou různých vzdělávacích postupů, metod a forem výuky ve shodě s individuálními potřebami žáků. V neposlední řadě umožňují přizpůsobení vzdělávacího obsahu pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků mimořádně nadaných.

Rámcové vzdělávací programy jsou otevřenými dokumenty, které budou v určitých časových etapách inovovány podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů se ŠVP i podle měnících se potřeb a zájmů žáků (RVP G, 2007).

5.3 Cíle vzdělávání a vzdělávací oblasti na gymnáziu

Podle školského zákona je pro realizaci vzdělávání na gymnáziích vydán pro každý obor rámcový vzdělávací program, tzn. Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (RVP G) a Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se sportovní přípravou (RVP GSP). Na nižším stupni víceletých gymnázií se základní vzdělávání realizuje podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV). Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se vztahuje pouze na vzdělávání ve čtyřletých gymnáziích a na vzdělávání na vyšším stupni víceletých gymnázií.

Vzdělávání ve čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií má žáky vybavit klíčovými kompetencemi a všeobecným rozhledem na úrovni středoškolsky vzdělaného člověka, a tím je připravit především pro vysokoškolské vzdělávání a další typy terciárního vzdělávání, pro profesní specializaci i občanský život. Žáci by si tedy měli osvojit některé důležité vědomosti, dovednosti, postoje a hodnoty a dokázat je využívat v osobním, občanském i profesním životě. Smyslem tohoto vzdělávání je vybavit si získané poznatky systematickou a vyváženou strukturou vědění, naučit se zařazovat informace do smysluplného kontextu životní praxe, dále motivovat žáky k tomu, aby chtěli své vědomosti a dovednosti po celý život dále rozvíjet. Absolvent by měl v průběhu vzdělávání na gymnáziu získat široký vzdělanostní základ a dosáhnout takové úrovně klíčových kompetencí, kterou RVP G předpokládá a která mu umožní dále rozvíjet schopnosti a dovednosti v procesu celoživotního vzdělávání a získávání životních zkušeností (RVP G, 2007).

Cíle gymnaziálního vzdělávání podle RVP G jsou:

- vybavit žáky klíčovými kompetencemi na úrovni, kterou předpokládá RVP G (viz Příloha 1);
- vybavit žáky širokým vzdělanostním základem na úrovni, kterou popisuje RVP G;
- připravit žáky k celoživotnímu učení, profesnímu, občanskému i osobnímu uplatnění.

Vzdělávací obsah na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií je v RVP G orientačně rozdělen do **osmi vzdělávacích oblastí** (na základní škole podle RVP ZV do devíti, je zde navíc vzdělávací oblast Člověk a jeho svět).

Každá vzdělávací oblast je tvořena jedním nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory (RVP G, 2007):

- Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk, Další cizí jazyk);
- Matematika a její aplikace (Matematika a její aplikace);
- Člověk a příroda (Fyzika, Chemie, Biologie, Geografie, Geologie);
- Člověk a společnost (Občanský a společenskovední základ, Dějepis; Geografie);
- Člověk a svět práce (Člověk a svět práce);
- Umění a kultura (Hudební obor, Výtvarný obor);
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova);
- Informatika a informační a komunikační technologie (Informatika a informační a komunikační technologie).

Každá vzdělávací oblast má očekávané výstupy, které jsou závazné pro tvorbu ŠVP. Absolventi gymnázií by tedy měli dosahovat minimálně stejné úrovně získaných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot. Konkrétní učivo zadané ale není. Je tedy na škole, respektive na učiteli, co a do jaké hloubky bude vyučovat.

5.4 Postavení tématu místní region a terénní výuka v RVP ZV a RVP G a jejich využití ve výuce

S výukou místního regionu se žáci setkávají již na 1. stupni ZŠ, především v rámci vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět*. Zaměřuje se na komplex témat týkajících se člověka, rodiny, společnosti, vlasti, přírody, kultury, techniky, zdraví apod. a je rozdělena do pěti tematických okruhů (*Místo, kde žijeme; Lidé kolem nás; Lidé a čas; Rozmanitost přírody; Člověk a jeho zdraví*), které se mohou podle potřeb ŠVP propojovat v různých učebních předmětech (RVP ZV, 2007). V rámci tematického okruhu *Místo, kde žijeme* (tab. 1) se žáci seznamují s učivem a plní očekávané výstupy, které se týkají celků domov, škola, obec, místní krajina, okolní krajina, místní region. Od nejjednoduššího pozorování a pojmenovávání věcí se dostávají k poznání o sobě samém a svém nejbližším okolí. Na základě poznávání nejbližšího okolí, vztahů a souvislostí v něm se snaží pochopit organizaci života v rodině, ve škole, v obci a ve společnosti. Postupně se seznamují s místně i časově vzdálenějšími osobami, jevy a složitějšími ději. Učí se vnímat lidi a vztahy mezi nimi, všimnout si svého okolí

a přemýšlet o něm. Snaží se porozumět soudobému způsobu života a vnímat ho jako výsledek minulosti a východisko pro budoucnost. Propojení této vzdělávací oblasti s reálným životem napomáhá žákům při začleňování se do kolektivu a upevňování pracovních a režimových návyků. Dále se žáci učí orientovat v různých zeměpisných mapách, rozumět jejich obsahu a vyhledávat v nich informace. Důraz je kladen na dopravní výchovu, praktické poznávání místních a regionálních skutečností a na utváření přímých zkušeností žáků. Je prohloubeno poznání o naší vlasti, žák získá základní vědomosti o pojmech domov, krajina, národ a jsou mu vysvětleny základy státního zřízení a politického systému České republiky spolu s fungováním státní správy a samosprávy (Bahouňková, 2012). Různé způsoby a činnosti by měly přirozeným způsobem probudit v žácích kladný vztah k místu jejich bydliště, postupně rozvíjet jejich národní cítění a vztah k naší zemi (Olšáková, 2013). Zvykem bývá tradiční vyučování jednoho předmětu (Prvouky) v 1. až 3. ročníku a dvou předmětů (Vlastivědy a Přírodovědy) ve 4. a 5. ročníku. Možné je i vytvářet jen jeden předmět ve 4. i v 5. ročníku, nebo jeden souvislý předmět od 1. do 5. ročníku.

MÍSTO, KDE ŽIJEME	Očekávané výstupy - 1. období	
	Žák:	vyznačí v jednoduchém plánu místo svého bydliště a školy, cestu na určené místo a rozliší možná nebezpečí v nejbližším okolí,
		začlení svou obec (město) do příslušného kraje a obslužného centra ČR, pozoruje a popíše změny v nejbližším okolí, obci (městě),
		rozliší přírodní a umělé prvky v okolní krajině a vyjádří různými způsoby její estetické hodnoty a rozmanitost.
	Očekávané výstupy - 2. období	
	Žák:	určí a vysvětlí polohu svého bydliště nebo pobytu vzhledem ke krajině a státu,
		určí světové strany v přírodě i podle mapy, orientuje se podle nich a řídí se podle zásad bezpečného pohybu a pobytu v přírodě,
		rozlišuje mezi náčrty, plány a základními typy map; vyhledá jednoduché údaje o přírodních podmínkách a sídlištích lidí na mapách naší republiky, Evropy a polokouli,
		vyhledá typické regionální zvláštnosti přírody, osídlení, hospodářství a kultury, jednoduchým způsobem posoudí jejich význam z hlediska přírodního, historického, politického, správního a vlastnického,
		zprostředkuje ostatním zkušenosti, zážitky a zajímavosti z vlastních cest a porovná způsob života a přírodu v naší vlasti i v jiných zemích,
rozlišuje hlavní orgány státní moci a některé jejich zástupce, symboly našeho státu a jejich význam.		

Tab. 1 Tematický okruh Místo, kde žijeme vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět (RVP ZV, 2007).

Na 2. stupni ZŠ se výuka zeměpisu realizuje podle specifických tematických celků. Výuka místního regionu je soustředěna především ve vzdělávací oblasti *Člověk a příroda*, která se zabývá problematikou spojenou se zkoumáním přírody. Vzdělávací obory, které do této oblasti náleží (*Fyzika, Chemie, Přírodopis a Zeměpis*), umožňují žákům porozumět přírodním zákonům a procesům a uvědomovat si jejich praktické využití v běžném životě. Důležitou roli v této oblasti hraje získávání praktických dovedností, s jejichž pomocí se žáci učí objektivně pozorovat, experimentovat, vytvářet a ověřovat hypotézy o podstatě přírodních jevů, analyzovat výsledky a vyvozovat z nich závěry (Bahouňková, 2012). S problematikou místní krajiny se žáci setkávají hlavně v tematickém okruhu *Česká republika* (tab. 2). Učivo o místním regionu (RVP ZV, 2007) je koncipováno takto: zeměpisná poloha, kritéria pro vymezení místního regionu, vztahy k okolním regionům, základní přírodní a socioekonomické charakteristiky s důrazem na specifika regionu důležitá pro jeho další rozvoj (potenciál x bariéry). Očekávanými výstupy by měla být žákova orientace ve vymezené oblasti. Měl by být schopen si uvědomit polohu regionu v rámci České republiky, Evropy, světa a naučené učivo aplikovat do praxe. Měl by umět vymežit a lokalizovat oblast podle bydliště nebo školy, zhodnotit (přiměřeně svému věku) přírodní, hospodářské a kulturní poměry s důrazem na specifika regionu důležitá pro jeho další rozvoj, možnosti dalšího rozvoje regionu a analyzovat vazby místního regionu k vyšším územním celkům (Lindová, 2012). I přestože má vzdělávací obsah zeměpisu přírodovědný a společenskovední charakter, je pro zachování jeho celistvosti celý umístěn do vzdělávací oblasti *Člověk a příroda*.

Očekávané výstupy	
ČESKÁ REPUBLIKA	Žák: vymezí a lokalizuje místní oblast (region) podle bydliště nebo školy,
	hodnotí na přiměřené úrovni přírodní, hospodářské a kulturní poměry místního regionu, možnosti dalšího rozvoje, přiměřeně analyzuje vazby místního regionu k vyšším územním celkům,
	hodnotí a porovnává na přiměřené úrovni polohu, přírodní poměry, přírodní zdroje, lidský a hospodářský potenciál České republiky v evropském a světovém kontextu,
	lokalizuje na mapách jednotlivé kraje České republiky a hlavní jádrové a periferní oblasti z hlediska osídlení a hospodářských aktivit,
	uvádí příklady účasti a působnosti České republiky ve světových mezinárodních a nadnárodních institucích, organizacích a integracích států.

Tab. 2 Tematický okruh Česká republika vzdělávací oblasti Člověk a příroda (RVP ZV, 2007).

Vzdělávací obsah předmětu geografie na gymnáziích je začleněn do dvou vzdělávacích oblastí, *Člověk a příroda* a *Člověk a společnost*. Z důvodu zachování celistvosti byl umístěn do vzdělávací oblasti *Člověk a příroda*, která je rozčleněna na obory *Fyzika, Chemie, Biologie, Geografie* a *Geologie*. Podle Bahounkové (2012) je cílem této vzdělávací oblasti mimo jiné ukázat žákům pomocí vhodné metodologie provázanost jednotlivých přírodovědných oborů a podobnost výzkumných činností využívajících se v těchto oborech. Dochází tak k osvojení empirických (např. pozorování, měření, experimenty) a teoretických (např. pojmy, teorie, hypotézy) prostředků při získávání informací. Důležité je také hledání zákonitých souvislostí mezi již poznanými skutečnostmi, nikoliv jen jejich popis a klasifikace. To vše vede k motivaci žáka a k touze po poznávání hlubšího řádu okolního světa. V rámci *Geografie* jsou v pěti větších celcích (*Přírodní prostředí, Sociální prostředí, Životní prostředí, Regiony, Geografické informace a terénní vyučování*) uvedeny očekávané výstupy a učivo.

Výuka geografie je na gymnáziích realizována povinně minimálně dva roky, v dalších dvou letech si ji mohou studenti zvolit dobrovolně, a to v rámci volitelných předmětů. S výukou místního regionu se ve výuce geografie setkáváme v rámci tematického celku *Regiony* (tab. 3) obsahujícího 3 podoblasti, a to makroregiony světa, Českou republiku a již zmíněný místní region, jehož učivo se soustředí na vymezení, fyzickogeografické a socioekonomické charakteristiky a možnosti jeho rozvoje, dále seznamuje žáky s pojmy strategické a územní plánování (RVP G, 2007). Na základě geografických dat dokáže student vymežit postavení místního regionu jak na úrovni státu, tak Evropské unie i celého světa. Zhodnotí potenciál místního regionu, určí jeho aktuální problémy spolu s příčinami a důsledky pro daný region, jeho vliv na vyšší geografické celky. V etapě vzdělávání na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií by již žáci měli být schopni navrhnout možná řešení problémů, která by mohla vést k rozvoji daného regionu.

REGIONY	Očekávané výstupy	
	Žák:	rozlišuje na konkrétních územních příkladech mikroregionální, regionální, státní, makroregionální a globální geografickou dimenzi,
		vymezí místní region (podle bydliště, školy) na mapě podle zvolených kritérií, zhodnotí přírodní, hospodářské a kulturní poměry mikroregionu a jeho vazby k vyšším územním celkům a regionům,
		zhodnotí polohu, přírodní poměry a zdroje České republiky,
		lokalizuje na mapách hlavní rozvojová jádra a periferní oblasti České republiky, rozlišuje jejich specifika,
lokalizuje na mapách makroregiony světa, vymezí jejich hranice, zhodnotí jejich přírodní, kulturní, politické a hospodářské vlastnosti a jednotlivé makroregiony vzájemně porovná.		

Tab. 3 Tematický celek Regiony vzdělávací oblasti Člověk a příroda (RVP G, 2007).

Terénní geografická výuka (tab. 4) bývá často realizována v souvislosti s výukou kartografie a topografie v 6. ročníku základní školy nebo v primě (nejnižším stupni na gymnáziu). Žáci mají možnost si v praxi vyzkoušet teoretické kartografické a topografické poznatky přímo v místním regionu, jelikož se tato cvičení obvykle konají v blízkosti školy. Žáci se učí orientovat v terénu, používat různé orientační přístroje přímo v přírodě podle specifických přírodních bodů a jevů, určovat hlavní a vedlejší světové strany, pohybovat se pomocí azimutu a mapy, odhadovat vzdálenosti a výšky objektů v terénu. Dále vytváří a hodnotí jednoduché panoramatické náčrtky a plány okolní krajiny, vytváří situační plány (RVP ZV, 2007).

TERÉNNÍ GEOGRAFICKÁ VÝUKA, PRAXE A APLIKACE	Očekávané výstupy	
	Žák:	ovládá základy praktické topografie a orientace v terénu,
		aplikuje v terénu praktické postupy při pozorování, zobrazování a hodnocení krajiny,
uplatňuje v praxi zásady bezpečného pohybu a pobytu ve volné přírodě.		

Tab. 4 Tematický okruh Terénní geografická výuka, praxe a aplikace vzdělávací oblasti Člověk a příroda (RVP ZV, 2007).

Pro gymnaziální vzdělávání je terénní výuka součástí celku zabývajícím se kartografií a topografií a nazývá se Geografické informace a terénní vyučování (tab. 5). Součástí celku je učivo geografická kartografie a topografie, geografický a kartografický vyjadřovací jazyk, geografické informační a navigační systémy, terénní geografická výuka, praxe a aplikace (geografická exkurze a terénní cvičení). Student by

měl umět prakticky aplikovat kartografické produkty, pracovat s mapami různých funkcí a také s kartogramy. V rámci správného vyjadřovacího jazyku správně používá pojmy, pracuje s kartografickými znaky, vysvětlivkami, statistickými daty a ostatními informačními, komunikačními a dokumentačními zdroji dat pro geografii. Student pozná praktické využití geografických informačních systémů (GIS), dálkového průzkumu země (DPZ) a satelitních navigačních přístrojů GPS (globální polohový systém). Z praktické stránky bude informován o bezpečnosti pohybu a pobytu v terénu, seznámí se s různými postupy při pozorování, zobrazování a hodnocení přírodních a společenských prvků krajiny, i s jejich interakcí. Dokáže se tedy orientovat podle mapy v prostoru (RVP G, 2007).

		Očekávané výstupy
		GEOGRAFICKÉ INFORMACE A TERÉNNÍ VYUČOVÁNÍ
orientuje se s pomocí map v krajině,		
používá s porozuměním vybranou geografickou, topografickou a kartografickou terminologii,		
vytváří a využívá vlastní mentální schémata a mentální mapy pro orientaci v konkrétním území,		
čte, interpretuje a sestavuje jednoduché grafy a tabulky, analyzuje a interpretuje číselné geografické údaje.		

Tab. 5 Tematický celek Geografické informace a terénní vyučování vzdělávací oblasti Člověk a příroda (RVP G, 2007).

5.5 Výuka realizovaná prostřednictvím místního regionu

Je několik důvodů, proč by žáci, popřípadě studenti, měli vědět o svém regionu co možná nejvíce. Jedná se totiž o jejich nejbližší okolí. Proto by učení se novým poznatkům, osvojování si nových dovedností prostřednictvím a v rámci tohoto místa mělo být motivující a v jistém směru snazší. Předpokladem je, že někteří po vystudování školy a při hledání svého uplatnění ve společnosti zůstanou své oblasti věrni. Svou přítomností pak bezpochyby přispívají k rozvoji daného regionu. Je tedy nutné, aby si uvědomovali Genius loci dané oblasti, který podle Ivaničky (1997) dokáže vyzdvihnout ty klíčové vlastnosti vztahů člověka s územím a jeho samoregulačními mechanismy, které znamenají předpoklad rozvoje. Podle Lindové (2012) je kromě účelu a funkce krajiny vnést také symboly, jelikož právě ty umožňují, aby se člověk žijící na konkrétním místě identifikoval s územím, místem a našel k němu vztah. Místní

region je bezesporu tedy jednou z hlavních oblastí krajinné sféry, kterou by měli žáci a studenti poznat a poznatky si uchovat. Mělo by být samozřejmostí, aby obyvatel dané lokality znal místní názvy, dokázal popsat krajinu, věděl o její historii, zajímal se o aktuální dění v oblasti, uvědomoval si potenciál i možné bariéry rozvoje regionu, dokázal vyzdvihnout klady a pojmenovat záporny využití lokality, vyjmenoval podniky, které zaměstnávají jeho přátele apod.

Zeměpis, popřípadě geografie, však není jediným vzdělávacím oborem v rámci RVP, ve kterém jde plocha místního regionu využít. Výuka prostřednictvím místního regionu je vhodným prostředkem k uplatnění nejrůznějších mezipředmětových vztahů a zároveň naplnění očekávaných výstupů mnoha vzdělávacích oborů. Je důležité objevovat, popisovat, hodnotit, analyzovat region ze všech možných pohledů, na všech úrovních krajinné sféry a lidské činnosti v něm probíhající. Nabízí se pak možnost využití krajiny místní oblasti jako průřezového tématu. Lze na něj pohlížet prostřednictvím mnoha vědeckých oborů a zařadit tak jeho studium do téměř všech předmětů na základní škole či gymnáziu (dějepis, přírodopis, biologie, český jazyk, cizí jazyk, základy společenských věd, fyzika, výtvarná výchova, hudební výchova apod.). Vždy záleží na úhlu pohledu zkoumajících (tedy učitele a žáků), zda a do jaké míry se daným tématem v případě konkrétního regionu zabývat.

Pokud tedy místní region označíme jako objekt zkoumání učitele a žáka, pak předmětem tohoto zkoumání může být jakákoliv přírodní, společenská, hospodářská nebo i jiná složka vyskytující se nebo fungující v daném regionu. Nástrojem pro toto zkoumání mohou pak být všechny činnosti vedoucí k naplnění výstupu či průřezových témat a k osvojení si klíčových kompetencí. Tyto výstupy či cíle je však vždy nutné vytyčit a smysluplně definovat učitelem před samotným zkoumáním. Při samotném vyučování tedy důležitou úlohu hraje učitel, respektive jeho přístup k dané problematice a k možnostem jejího řešení. Zvolením vhodných forem, metod a prostředků výuky, stanovením konkrétních cílů by měl žákovi pomoci dosáhnout naplnění očekávaných výstupů týkajících se místního regionu. Volbu vhodných forem, metod a prostředků, jakými danou problematiku přiblížit studentům, zdárně popsala na příkladu ve své diplomové práci Lindová (2012). Pro zdárné splnění úkolu „*Žák (skupina žáků) má za úkol v rámci studia historie osídlení regionu zjistit odkud se lidé do regionu stěhovali. Výsledky šetření pak musí zpracovat a závěry vhodně zvolenou formou prezentovat ostatním spolužákům*“ je zapotřebí osvojit si dovednosti jednak jazykové (např. sepsání dotazníku, žádosti na městský úřad, použití pravopisných pravidel,

dokázat vhodně zvolit otázky, reprodukovat výsledky spolužákům), dále komunikační (rozhovor), matematické (zpracování zjištěných dat do tabulek, vyhledávání dat). V rámci oboru Informační a komunikační technologie pak bude naplňovat například výstupy týkající se práce s počítačem, vyhledávání, třídění a hodnocení vhodnosti dat, tvorby prezentace. Ze zeměpisných dovedností se pak jedná o práci s mapou (směry, odkud se lidé stěhovali). Žáci budou dále zdokonalovat své schopnosti a dovednosti prostřednictvím průřezových témat osobnostní a sociální výchova (komunikace, kooperace), multikulturní výchova (lidské vztahy).

Zkušený pedagog by měl být schopen většinu zeměpisných témat vhodně aplikovat právě na příkladu místní krajiny.

6. Význam a funkce učebnic v procesu vyučování a učení

6.1 Vymezení pojmu učebnice

Učebnice patří k nejstarším produktům lidské kultury. Nejstarší učební texty vznikaly několik tisíc let před naším letopočtem vyryté klínovým písmem do hliněných destiček či napsané na pergamenech starověkých národů Asyřanů, Babyloňanů, Egypťanů a Číňanů. Nejstarší dodnes uznávaný učební text pochází z antického Řecka a Říma, dílo Marca Fabia Quintiliana - *Základy rétoriky* (Olšáková, 2013). Masový rozvoj zaznamenaly učebnice až v 15. století díky vynálezu knihtisku, do té doby se musely přepisovat ručně, což bylo nákladné a také velmi zdlouhavé. V souvislosti s prvními učebnicemi je důležité zmínit i Jana Ámose Komenského, který patří k zakladatelům didaktiky a teorie tvorby moderních školních učebnic, tak jak je známe dnes. Zejména ve svém díle *Velká didaktika (Didactica Magna)* zformuloval požadavky kladené na vlastnosti textu učebnic, které jsou tak stále aktuální. Uvedl: "*A co si silně přeji a důrazně žádám: knihy musí překládat všechno srozumitelně a přístupně tak, aby žákům jistě podávaly světlo, s jehož pomocí mohou sami porozumět všemu i bez učitele. K tomuto cíli bych si přál, aby byly spisovány pokud možno formou diagnostickou ... Forma dialogů upevňuje vědění*" (Průcha, 2002). Mezi Komenského nejvýznamnější pedagogická díla patří *Dveře jazyků otevřené (Janua linguarum reserata)* a *Svět v obrazech (Orbis sensualium pictus)*, ve kterém je velké množství uspořádaných verbálních a obrazových komponent známých z dnešních učebnic.

Ve výchovném a vzdělávacím procesu má učebnice stále nezastupitelné místo. Je jedním z mnoha didaktických prostředků, které lze v edukačním procesu využít. Význam, funkce a využití učebnice se s postupem času vyvíjí v souvislosti s vývojem společnosti, pedagogiky a jí příbuzných oborů. To můžeme pozorovat i na níže uvedených příkladech definic pojmu učebnice, se kterými se v pedagogické literatuře můžeme setkat. Například podle Dolečka (1975) je školní pomůckou, která obsahuje pro žáka nové učivo, cvičení, otázky, zpracované didakticky a s ohledem na cíle výchovy a vyučování a na zvláštnosti učících se, je tedy prostředkem učení. Wahla (1983) uvedl, že učebnice vychází z obsahové normy učebních osnov a vymezuje a konkretizuje rozsah učiva daného předmětu v daném postupovém ročníku. Podle Šupky a kol. (1993) učebnice konkretizují rámcové požadavky osnov, vymezují základní obsah

vyučování, určují obsah jednotlivých vyučovacích hodin a naznačují i didaktický postup. Průcha (1998) převzal definici z Meyers Kleines Lexikon - Pedagogik z roku 1988 a definoval učebnici jako prostředek vyučování a učení v knižní formě, ve kterém jsou určitá odborná témata a okruhy daného předmětu metodicky uspořádány a didakticky ztvárněny tak, že umožní učení. Učebnice podle něj vychází z obsahové normy učebních osnov a vymezuje a konkretizuje obsah a rozsah učiva daného vyučovacího předmětu v daném postupném ročníku. Podle Průchy a kol. (2003) je druhem knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou a má řadu typů, u nichž nejrozšířenější je školní učebnice, která funguje jako prvek kurikula (prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělávání) a jako didaktický prostředek (je informačním zdrojem pro žáky a učitele, řídí a stimuluje učení žáků). Učebnice anebo školní knihy obsahují podle Petláka (2004) didakticky zpracované učivo vymezené učebními osnovami a jsou základním didaktickým prostředkem při realizaci výchovně-vzdělávacím procesu. Jsou zpracované podle didaktických zásad. K didaktickým materiálním prostředkům lze Podle Průchy (2006) zařadit učebnici jako edukační médium k didaktickým materiálním prostředkům, je však také reprezentantem kurikula, jak v projektové formě (jako scénář vyučovaného obsahu vzdělávání), tak v realizační formě (jako prostředek učení žáků).

Shoda na přesné definici učebnic však dosud neexistuje (Průcha, 1998). Podle dříve uvedených definic můžeme učebnici chápat jako funkční celek, tvořený didakticky transformovanými textovými a obrazovými komponenty, které umožňují a řídí výchovně-vzdělávací proces. Podle Lepila (2010) jsou na učebnice kladeny specifické požadavky určující nejen obsahovou stránku knihy, ale i její celkovou strukturu, členění textu apod. Cílem učebnic je převedení vědeckých faktů do adekvátní a pochopitelné podoby pro žáka. Vědecká fakta musí být kvantitativně i kvalitativně přizpůsobena vzdělávací úrovni (základní škola, střední škola), typu školy (gymnázium, odborné školy) i ročníku. Pro přehlednost je důležitá grafická úprava i velikost písma, pro srozumitelnost je dobré učebnici doplnit různými grafy, tabulkami a obrázky. Při tvorbě výukových materiálů je důležité dodržovat obsah učiva, metody a organizační formy výuky a materiální vybavení didaktickými prostředky. Neměli bychom zapomínat na didaktické zásady zefektivňující proces učení (Lepil, 2010).

Učebnice jsou specifické knižní publikace mající dvě hlavní skupiny uživatelů - žáky, kteří se z učebnic učí, a učitele, pro které jsou nedílnou pomůckou pro organizaci výuky. Prvky výchovně-vzdělávacího procesu (žák, učitel, učivo) tvoří známý

„didaktický trojúhelník“. Učebnice je nejen součástí tohoto výchovně-vzdělávacího procesu, ale také jednotlivé prvky tohoto procesu ovlivňuje. Učebnice je pro učitele pramenem, s jehož využitím plánují obsah učiva, ale i přímou prezentaci obsahu ve výuce. Průcha (1998) poznamenal, že prioritním účelem učebnic pro potřeby učitelů je to, že učebnice jsou jejich informačním zdrojem k orientaci v obsahu učiva příslušného předmětu a také východiskem pro plánování realizace učiva ve výuce. Vztah učiva a učebnice popisuje Kalhous a kol. (2002). Podle něj učebnice vymezuje obsahy vzdělávání – učivo (plní funkci informativní, prezentuje soubor informací), které jsou podle jejich tvůrců a s ohledem na existující vzdělávací standardy určené k osvojování ve školních vzdělávacích procesech v konkrétních ročnících, stupních a typech školy. Zde je patrná vazba např. na vzdělávací politiku státu nebo na vzdělávací záměry autorů podle alternativního kurikula. Autor připomíná, že jednou z mnoha funkcí učebnic je právě informativní funkce, která s obsahem vzdělávání úzce souvisí. Pro žáka je učebnice pramenem, z něhož se učí, osvojuje si nejen poznatky, ale i jiné složky výchovně-vzdělávacího procesu (dovednosti, hodnoty, normy, postoje). Učebnice je tedy oporou nejen pro žáky (např. při domácí přípravě), ale také pro učitele, kterým usnadňuje přípravu do výuky i výuku samotnou (Průcha, 1997).

Po roce 1989 u nás došlo k velkému rozvoji a ke zvýšení kvalit učebnic. Vznikla specializovaná nakladatelství vydávající po vzoru západních sousedů moderní učebnice a vlivem internetu a rychlejšího šíření informací jsou aktuálnější i obsahy učebních textů (Hulík, 2013). Od roku 2005, kdy byly zavedeny tzv. klíčové kompetence, je kladen důraz na jejich rozvíjení. Je tedy důležité, aby i učebnice obsahovaly prvky k rozvoji klíčových kompetencí (otázky, úkoly aj.). Učebnice, které je v České republice možno využívat ve vzdělávacím procesu, musí mít tzv. schvalovací doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, která je platná šest let a po jejím vypršení rozhoduje ředitel školy, jestli se bude podle dané učebnice i nadále učit. Neznamená to však, že je úroveň všech učebnic stejná. V současné době může být školní učebnice považována za přežitek, a to díky boomu interaktivních učebnic a počítačových vzdělávacích programů různých druhů. Pedagogičtí odborníci naopak mluví o „renesanci klasických učebnic“ představujících systematický a ekonomicky nejvýhodnější didaktický prostředek. Učebnice tedy nejen že nemizí ze škol, ale nastává rozvoj jejich vzniku a využívání kvůli specifickým funkcím a vlastnostem, které jiné učební pomůcky nesplňují (Bahouňková, 2012).

6.2 Funkce učebnic

Školní učebnice v tištěné formě má stále nenahraditelné místo ve výchovně-vzdělávacím procesu (Weinhöfer, 2011). Průcha (1998) ve své publikaci *Učebnice: teorie a analýza edukačního média* vysvětluje funkci učebnice jako roli, předpokládaný účel, který má tento didaktický prostředek plnit v reálném edukačním procesu. V didaktické teorii se na učebnice klade řada postulátů, podle nichž by se měly učebnice stávat prostředkem řízení výchovně vzdělávacího procesu. Avšak většina učebnic tuto roli plnit nemůže, neboť jim v tom brání zejména nevyhovující zpracování (Maňák, 1994). Petlák (2004) uvádí, že funkce učebnic a školních knih se často redukuje jen na jejich vzdělávací funkci. Je však potřebné zmínit i další funkce, které významně ovlivňují průběh a výsledky učební činnosti žáků. Ve vztahu k subjektům využívajících učebnice Průcha (1998) rozlišuje:

- *Funkci učebnice pro žáky*: pro žáky je učebnice pramenem, z něhož se učí, osvojují si poznatky, dovednosti a hodnoty. Nejčastěji ji žáci používají ke studiu nové látky a k doplnění poznámek z výkladu učitele. Podstatnou roli má učebnice také v domácí přípravě, nejčastěji při vypracovávání domácích úkolů, procvičení a zopakování učiva.
- *Funkci učebnice pro učitele*: pro učitele představují učebnice informační zdroj pro orientaci v obsahu učiva příslušného předmětu a jsou východiskem pro plánování i samotnou realizaci učiva ve výuce. Učitelé je mohou dále využívat pro samostatnou práci žáků, nebo jim z učebnice zadávat domácí úkoly.

Dosud nejpodrobnější klasifikaci funkcí učebnic, která byla zpracována D. Zujevem, uvádí Průcha (1998). Zujev ve své taxonomii rozlišil 8 funkcí:

- *Informační funkce*: učebnice vymezuje obsah vzdělávání v určitém předmětu či oboru vzdělávání, a to i pokud jde o rozsah a dávkování informací určených k osvojování pro žáky.
- *Transformační funkce*: učebnice poskytuje přepracování (didaktickou transformaci) odborných informací z určitého vědního oboru, z určité technické či jiné oblasti tak, aby tyto transformované informace byly přístupné žákům.
- *Systematizační funkce*: učebnice rozčleňuje učivo podle určitého systému do jednotlivých ročníků či stupňů školy a vymezuje posloupnost jednotlivých částí učiva.

- *Zpevňovací a kontrolní funkce*: učebnice umožňuje žákům pod vedením učitele osvojit si určité poznatky a dovednosti, procvičovat je (upevňovat) a eventuálně i kontrolovat (pomocí úkolů aj.) jejich osvojení.
- *Sebevzdělávací funkce*: učebnice stimuluje žáky k samostatné práci s učebnicí a vytváří u nich učební motivaci a potřeby poznávání.
- *Integrační funkce*: učebnice poskytuje základ pro chápání a integrování těch informací, které žáci získávají z různých jiných pramenů.
- *Koordinační funkce*: učebnice zajišťují koordinaci při využívání dalších didaktických prostředků, které na ni navazují.
- *Rozvojově výchovná funkce*: učebnice přispívá k vytváření různých rysů „harmonicky rozvinuté osobnosti“ žáků (to je například k formování estetického vkusu, aj.).

Ze Zujevova pojetí funkcí učebnice vychází pedagog V. Michovský, který jej podrobil kritickému zhodnocení a rozlišil dva základní druhy funkcí učebnice (Kalhous a Obst, 2002):

- *Funkce didaktické*, které jsou vymezené z hlediska struktur cílů procesu výuky. Sem patří *funkce informativní* (kterou se rozumí zprostředkování informací o učivu), dále *funkce formativní* (jejímž smyslem je to, aby se osvojené systémy vědomostí a dovedností staly vnitřními hodnotami žáků) a *funkce metodologické* (jejichž cílem je, aby si žáci osvojovali i metody poznání).
- *Funkce organizační*, které obsahují *funkci plánovací, motivační, řídicí, kontrolní a sebekontrolní*.

Problematika školních učebnic je natolik složitá, že ani pedagogové nejsou zcela jednotní ve stanovení jednotlivých funkcí učebnic (Weinhöfer, 2011). Například Petlák (2004) uvádí další velmi komplexní taxonomii funkcí učebnic:

- *Motivační funkce*: dobře zpracovaná kniha vzbuzuje zájem, učící po ní sahá se zájmem apod.
- *Komunikační funkce*: rozvíjí slovní zásobu, učící s knihou „pracuje“, „podtrhává“ text, dotváří ho, přizpůsobuje si ho apod.
- *Regulační funkce*: učivo je rozdělené do částí podle logické návaznosti.

- *Integrační funkce*: neomezuje se jen na svůj vlastní předmět, ale odkazuje i na jiné předměty - mezipředmětové vztahy, vede ke komplexnějšímu poznávání předmětů a jevů apod.
- *Inovační funkce*: podává nejnovější poznatky vědy a techniky, avšak vzhledem k tomu, že těchto rapidně přibývá a z ekonomických a technických příčin není možné hned vydávat nové učebnice a knihy, je úlohou učitele soustavně jejich obsah inovovat.
- *Kontrolní a usměrňující funkce*: učící využívá text, kontrolní otázky a úlohy na vlastní kontrolu, jde tu o zpětnou vazbu, zjišťuje, co pochopil a co ne, opětovně si opakuje učivo apod.
- *Rozvíjející a výchovná funkce*: text pomáhá žákovi rozvíjet si schopnosti, vytvářet postoje aj.

V dnešní době se podle estonského pedagoga a odborníka na výzkum učebnic Jaana Mikka jeví jako základní a klíčová funkce učebnice její úloha motivovat žáky k učení. Měl by být kladen důraz na vnitřní motivaci před učením nových poznatků. Žák by měl být natolik motivován, aby měl sám touhu po vědění a získávání nových vědomostí. I učebnice může být zdrojem motivace, například v podobě zajímavého textu či obrázku. Proto je důležité, aby učebnice byly zajímavé a vzbuzovaly u žáků zvědavost a zájem o daný předmět (Průcha, 1997).

Tab. 6 Hlavní funkce a charakteristiky učebnic podle Mikka (Maňák a Knecht, 2007).

FUNKCE	CHARAKTERISTIKY
motivační	ilustrovaná; zajímavá; obsahující problémové úlohy; snadno čitelná
informační	snadno čitelná; související s každodenním životem; vědecky správná
systematizační	strukturovaná
koordinační	strukturovaná; související s ostatními učebnicemi
diferenciační	stupňovaná obtížnost
řídící	návody k učení
rozvíjející učební strategii	podpora samostatného myšlení
sebehodnotící	otázky a testy
vzdělávací k hodnotám	personifikace

Funkce učebnic chápe Průcha (1998) jako komplex, který se v konkrétní učebnici může realizovat v odlišné intenzitě a v odlišném rozsahu. Označujeme ho jako *didaktická vybavenost učebnice*, která má význam pro praktické využití. Průcha (2002) tento parametr popisuje, jako účelné nasycení učebnice takovými vlastnostmi, které by jí měly zajišťovat optimální využívání na straně žáků, tj. zda je učebnice adekvátně vybavena jako didaktický prostředek určený k výchovně-vzdělávací činnosti. Na jejím základě si pedagog vybírá z široké nabídky na trhu. Míra zastoupení jednotlivých funkcí může být v učebnicích rozdílná, v závislosti na stupni školy, vyučovacím předmětu a podobně.

Při samotné tvorbě učebnic je důležité věnovat jednotlivým funkcím učebnic velký význam. Zároveň je nutné velmi citlivě zvážit, které všechny funkce učebnice zakomponujeme do budoucí školní učebnice. Při konstrukci samotné učebnice je vhodné mít na zřetel následující věci (Weinhöfer, 2011):

- pro jaký vyučovací obor je učebnice určena (každý vyučovací obor má svá specifika, které umožňují převážně uplatnění jen některých funkcí učebnic);
- pro jak staré žáky je učebnice určena (vzhledem k tomu, že úroveň kognitivních procesů se vyvíjí s věkem žáků, ne všechny funkce je možné dostatečně uplatnit pro děti s nižším věkem);
- jaký typ školní učebnice konstruujeme (například cvičebnice nebo pracovní sešit je určen/schopen naplnit pouze některé funkce učebnic).

Koncept funkce učebnice má kromě teoretického významu význam praktický, zejména pak pro konstruování a hodnocení učebnic. Aby mohla učebnice plnit své jednotlivé funkce, musí v sobě zahrnovat takové komponenty, které jsou schopny dané funkce realizovat (Průcha, 1998).

6.3 Strukturní komponenty učebnice

Typická školní učebnice by mohla laikovi připomínat kteroukoliv běžnou knížku, má určitý text, obrázky. Ve skutečnosti představuje kvalitně zpracovaná učebnice velmi důmyslné médium s bohatě členěnou strukturou a velmi funkčně konstruovanými komponenty této struktury (Průcha, 1997). Aby tedy školní učebnice mohla plnit své funkce umožňující plnohodnotný výchovně-vzdělávací proces, musí být k tomu vhodně uzpůsobená/strukturovaná (Weinhöfer, 2011). Strukturní komponenty

učebnic výstižně definuje D. D. Zujev: „*Strukturním komponentem školní učebnice je určitý blok prvků, který je v těsném vzájemném vztahu s jinými komponenty učebnice (s nimiž v souhrnu vytváří celistvý systém, má přesně vymezenou formu a své funkce realizuje pomocí svých vlastních prostředků)*“ (Průcha, 1998).

Jednotlivé strukturní komponenty bývají v učebnicích zastoupeny v různém poměru. V nejobecnějším pojetí model struktury učebnice dělí na (Weinhöfer, 2011):

- **Textovou složku** - základní (výkladový) text, rozšiřující text, motivační textové pasáže, opakující textové pasáže aj.
- **Mimotextovou složku** - technické kresby, mapky, grafy, schémata aj.

Model struktury učebnic publikovaný roku 1981 M. Bednaříkem pro učebnice fyziky obsahuje tyto strukturní komponenty (Průcha, 1998):

- **Výkladové složky** - slouží k prezentaci daného učiva, jsou navzájem provázané a obsahově logickými vazbami by měly tvořit celek. Zpravidla jsou odlišeny velikostí či barvou písma (například stěžejní informace mohou být v textu zvýrazněny či podtrženy). Pro jejich snadnější rozlišení se také používají barevné čáry podél textu, grafické symboly apod. (Lepil, 2010). K výkladovým složkám patří:
 - *výkladový text* (výchozí text, objasňující text, popis pokusu, základní text, aplikační text, shrnující text, přehled učiva);
 - *doplňující text* (úvodní text, text určený k četbě, dokumentační text);
 - *vysvětlující text* (vysvětlivky, text k obrázkům);
- **Nevýkladové složky** - nejsou primárními nositeli informací, ale napomáhají jejich zpracování, zejména při samostatné práci žáka s učebnicí - stimulují a usměrňují jeho činnost (Lepil, 2010). K nevýkladovým složkám patří:
 - *procesuální aparát* (otázky a úkoly k zpevnění vědomostí, otázky a úkoly vyžadující aplikaci vědomostí, otázky a úkoly k osvojení vědomostí, návody k pokusům, pokyny k činnosti, odpovědi a řešení);
 - *orientační aparát* (nadpisy, odkazy, grafické symboly, rejstříky, obsah);
 - *obrazový materiál* (obrazy nahrazující, rozvíjející a doplňující věcný obsah výkladových komponentů jako schematické kresby, náčrtky přístrojů a technických zařízení, grafy, motivační fotografie a kresby, portréty vědců, vynálezců a objevitelů, grafické symboly usnadňující

orientaci ve struktuře učebního textu aj.), který plní v učebnici především sdělovací funkci. Grafickými a výtvarnými prostředky je usnadněno pochopení informací primárně vyjádřených textem. V neposlední řadě plní i funkci motivační, činí tedy učebnici zajímavější (Lepil, 2010).

Průcha (1998) rozlišuje 36 strukturních komponentů, které plní v učebnici určitou didaktickou funkci, a k tomu používá specifickou formu vyjádření - verbální nebo obrazovou:

I. APARÁT PREZENTACE UČIVA

(A) verbální komponenty:

1. výkladový text prostý;
2. výkladový text zpřehledněný (přehledová schémata, tabulky aj. k výkladu učiva);
3. shrnutí učiva k celému ročníku;
4. shrnutí učiva k tématům (kapitolám, lekcím);
5. shrnutí učiva k předchozímu ročníku;
6. doplňující texty (dokumentační materiál, citace z pramenů, statistické tabulky aj.);
7. poznámky a vysvětlivky;
8. podtexty k vyobrazením;
9. slovníčky pojmů, cizích slov aj. (s vysvětlením).

(B) obrazové komponenty:

1. umělecké ilustrace;
2. nauková ilustrace (schematické kresby, modely aj.);
3. fotografie;
4. mapy, plánky, grafy, diagramy aj.;
5. obrazová prezentace barevná (tj. použití nejméně jedné barvy odlišné od barvy běžného textu).

II. APARÁT ŘÍDÍCÍ UČENÍ

(C) verbální komponenty:

1. předmluva (úvod do předmětu, ročníku pro žáky);
2. návod k práci s učebnicí (pro žáky a/nebo učitele);

3. stimulace celková (podměty k zamyšlení, otázky aj. před celkovým učivem k ročníku);
4. stimulace detailní (podměty k zamyšlení, otázky aj. před nebo v průběhu lekcí, témat);
5. odlišení úrovní učiva (základní – rozšiřující, povinné – nepovinné apod.);
6. otázky a úkoly za témata a lekce;
7. otázky a úkoly k celému ročníku (opakování);
8. otázky a úkoly k předchozímu ročníku (opakování);
9. instrukce k úkolům komplexnější povahy (návody k pokusům, laboratorním pracím, pozorováním aj.);
10. náměty pro mimoškolní činnosti s využitím učiva;
11. explicitní vyjádření cílů učení pro žáky;
12. prostředky a/nebo instrukce k sebehodnocení pro žáky (testy a jiné způsoby hodnocení výsledků učení);
13. výsledky úkolů a cvičení (správné řešení, správné odpovědi apod.);
14. odkazy na jiné zdroje informací (bibliografie, doporučená literatura aj.).

(D) obrazové komponenty:

1. grafické symboly označující určité části textu (poučky, pravidla, úkoly, cvičení);
2. užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu;
3. užití zvláštního písma (tučné písmo, kurzíva aj.) pro určité části verbálního textu;
4. využití přední nebo zadní obálky (předsádky) pro schémata, tabulky aj.

III. APARÁT ORIENTAČNÍ

(E) verbální komponenty:

1. obsah učebnice;
2. členění učebnice na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.;
3. marginálie, živá záhlaví aj.;
4. rejstřík (věcný, jmenný, smíšený).

Z výše uvedeného přehledu je patrné, že u různých autorů se klasifikace strukturních komponentů liší. Jejich podíl je v učebnicích různý a vypovídá o jejich didaktické vybavenosti.

Pro tvůrce učebnic je znalost strukturních složek velmi důležitá. Při konstrukci školní učebnice je nanejvýš vhodné zakomponovat strukturní složky do budoucí učebnice. Ta pak bude schopna plnit jednotlivé funkce učebnice a stane se tak kvalitním didaktickou pomůckou (Weinhöfer, 2011).

5.4 Specifika učebnic zeměpisu

Podle Janouškové (2008) by měl učitel zeměpisu žáky nadchnout pro svůj předmět a ukázat jeho praktičnost. Je nutné propagovat jeho význam pro rozvoj společnosti (např. možnost prognózování dalšího vývoje na Zemi z hlediska vývoje klimatu, využití přírodních zdrojů apod.), pro otázky ochrany a tvorby životního prostředí, efektivní využívání volného času a celý komplex dalších úkolů, ke kterým může geografie něco říci. Především mladá generace by se měla umět orientovat ve složitém světovém dění a být schopna předvídat jeho další vývoj. Měla by porozumět vztahům mezi přírodou a společností v různých částech planety. Při vyučování zeměpisu by měli žáci získat takové geografické vědomosti, dovednosti a návyky, které by dokázali vhodně využívat i v praktickém životě (Šupka, 1994). Ke splnění těchto úkolů by měly přispět kvalitní učebnice.

Stejně tak jako učebnice ostatních předmětů, i učebnice zeměpisu (geografie) musí splňovat totožné funkce a jsou sestaveny ze shodných strukturních prvků. Odlišnost spočívá hlavně ve vysokém plošném podílu neverbálních geografických informací, kterými podle Wahla (1983) jsou:

- kartografické zdroje neverbálních geografických informací (plán, mapa, mapový náčrt);
- statistické zdroje neverbálních geografických informací (graf, diagram, kartogram, kartodiagram, piktogram, statistické tabulky);
- obrazové zdroje neverbálních geografických informací (fotografie, obrázek, blokdiagram);
- schematické zdroje neverbálních geografických informací (profil, schéma, průřez);
- geometrické zdroje neverbálních geografických informací (přímky, úsečky, geometrické obrazce, geometrická tělesa);
- znakové zdroje neverbálních geografických informací (kartografické značky, jiné značky a znaky).

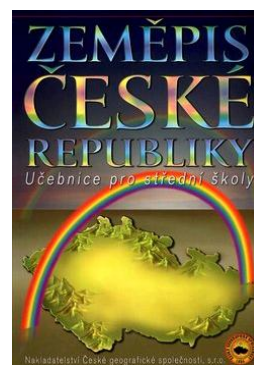
6. Srovnání vybraných učebnic pro výuku geografie místního regionu

Podle Janouškové (2008) zaznamenáváme pro současné středoškolské učebnice zeměpisu trend stálého zlepšování v oblasti didaktické vybavenosti i obtížnosti textu. Autoři stále více respektují výchovně-vzdělávací cíle předmětu. Tento trend se však netýká všech nabízených učebnic a učitel si musí velmi pečlivě vybírat.

Učebnice využitelné ve výuce geografie místního regionu nejsou na českém trhu hojně zastoupeny. Žádná specializovaná učebnice geografie místní oblasti pro střední školu nebyla doposud schválena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Téma místního regionu není dodnes chápáno jako samostatná jednotka, ale pouze jako okrajová součást geografie České republiky. Očekávané výstupy v rámci tematického celku Regiony vzdělávací oblasti Člověk a příroda (viz obr. 4) jsou nekonkrétní a příliš obsáhlé. Existuje pár učebnic pro střední školy, které tématu místního regionu částečně věnují:

- Holeček, M. a kol. (2003). *Zeměpis České republiky*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. 104 s. ISBN 80-86034-53-4.

Učebnice se věnuje místnímu regionu ve dvou kapitolách, a to v kapitole *Místní oblast a Rozvojové dokumenty naší obce*. První kapitola vede studenty k poznání místního regionu z dostupných zdrojů informací i vlastní průzkumné činnosti v rámci celoročního projektu. V textu jsou uvedeny instrukce, jak při realizaci projektu postupovat. V rámci aktivního pozorování regionu mají studenti porozumět krajině a společnosti v nejširších historických, ekonomických, ekologických, kulturních a politických souvislostech, seznámit se s hlavními problémy regionu a obce a s možnostmi jejich řešení, pokusit se taková řešení sám navrhnout a obhájit. Mají tedy podle různých tematických map vyhodnotit polohu regionu, vyhledat historicky významné objekty, popsat přírodní složky krajiny a posoudit jejich význam pro hospodářství regionu, posoudit změnu kvality životního prostředí, okomentovat vývoj obyvatelstva, zpracovat mapu sídelní struktury a koncept strategického plánu a jednoduchý návrh rozvoje území pro svůj region. Naplnění projektu předpokládá prostudování druhé kapitoly seznamující

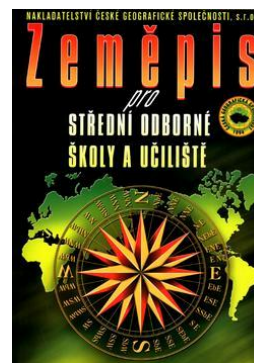

studenty s územním a strategickým plánováním obcí. Jedna z kapitol učebnice se věnuje regionům České republiky, které jsou zde charakterizovány jako jednotlivé kraje ČR.

Pro vyšší přehlednost pro učitele i žáky je učebnice zpracována v barevném formátu B5 a v tematických dvoustranách. Text je uspořádán do odstavců, přičemž jsou v něm tučně nebo kurzívou vyznačeny důležité pojmy. Na okraji levé stránky jsou otázky a úkoly, jejich odpovědi najde student v textu, nebo si je dohledá z jiných zdrojů - to rozvíjí samostatnou práci žáka a jeho schopnost pracovat s různými informačními zdroji. Na pravé stránce bývají různé grafy, fotky, ilustrace, tabulky, schémata, mapy nebo plány doplňující výkladový text.

- Holeček, M. a kol. (2004). *Zeměpis pro střední odborné školy a učiliště*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. 117 s. ISBN 80-86034-60-7.

Předposlední kapitola této učebnice nese název *Zeměpis místní oblasti*. Téma je zpracováno z pohledu prakticky zaměřeného studenta, je čtivé a není zatěžkáno detailními charakteristikami jednotlivých geografických sfér. Na úvod mají žáci v kruhu besedovat a ukázat dosavadní znalosti o nejbližším okolí školy či bydliště. Následuje geografická charakteristika regionu, kde např. mají studenti pomocí vhodných map popsat polohu našeho regionu vzhledem k vyšším územním celkům. Dále se učebnice zaměřuje hlavně na obyvatelstvo, přírodu jako důležitou součást života, dopravní síť, kulturu a tradici v regionu a hospodářství v minulosti, současnosti a budoucnosti. V závěrečném projektu mají studenti pro celou třídu společně zpracovat a naplánovat trasu dvoudenního výletu po svém kraji. Učebnice často vybízí studenty k práci ve skupinách, k diskusím a k řešení praktických úkolů.

Barevné provedení učebnice a uspořádání do dvoustran od předchozí učebnice schází, formát B5 zůstal zachován. Text je uspořádaný do dvou sloupců a důležité pojmy jsou zvýrazněny kurzívou či tučně. Různé grafy, fotky, ilustrace, tabulky, schémata prokládají výkladový text a jsou černobílé. Tmavší rámečky označené „*A něco navíc...*“ sdělují studentům informace a úkoly nad rámec textu.

- Kastner, J. a kol. (1999). *Geografie pro střední školy 4, Česká republika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 88 s. ISBN 80-7235-085-4.

Poslední kapitola této učebnice nese název *Poznej dobře místo, kde žiješ!* V té se autor snaží o to, aby studenti využili dosavadních znalostí z předchozích hodin zeměpisu, aby je dokázali využít v praxi a pochopili tak problémy a vztahy v jejich

blízkém okolí. V rámci jednotlivých úkolů žáci například pomocí vhodných map charakterizují polohu vybrané oblasti, zpracují ve skupině kulturní minulost regionu, vytvoří mapu přírodních podmínek a vyjádří se ke kvalitě přírodních a společenských složek životního prostředí, charakterizují socioekonomické podmínky regionu a dokážou diskutovat o místních aktuálních problémech, které danou oblast postihují.

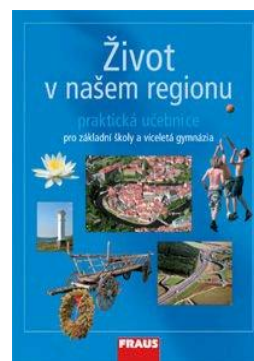
Text této učebnice je velmi dobře zpracován, a to jak po grafické, tak i po výkladové stránce. Pro lepší přehlednost je uspořádán do dvou sloupců, které jsou tučně zvýrazněny důležitými pojmy. Barevné obrázky, fotografie, grafy, tabulky i mapy doplňují výkladovou část textu. Začátek a konec každé kapitoly je obohacen o otázky, na něž student najde odpovědi v textu.

Všechny tři výše uvedené učebnice, ať již vydané Nakladatelstvím České geografické společnosti s.r.o., Praha nebo Státním pedagogickým nakladatelstvím a.s., Praha, mohou být přínosné při realizaci vyučovacích hodin, při zeměpisných seminářích i při samostatné práci žáka na všech typech středních škol. Pro výuku místního regionu byla v učebnicích vymezena pouze poslední kapitola, a to i přesto, že má své pevné postavení v Rámcových vzdělávacích programech. Jelikož jde o okolí bezprostředně blízké studentům, měla by být jeho studiu věnována větší pozornost. Výše zmíněné učebnice budou sloužit jako podklad pro návrh struktury učebního textu v následující kapitole.

Ještě předtím se zmíníme o učebnicích zabývajících se místním regionem, které jsou určeny pro základní školy a nižší stupně víceletých gymnázií a které by se po úpravách (např. rozšíření a prohloubení učiva a zvýšení náročnosti úkolů s ním spojených) daly využít při výuce na střední škole:

- Kühnlová, H. (2007). *Život v našem regionu*. Plzeň: Nakladatelství Fraus. 64 s. ISBN 80-7238-489-9.

Tato učebnice je určena pro výuku zeměpisu na základních školách a víceletých gymnáziích. Nese titul jedné z nejlepších učebnic evropských učebnic roku 2010. Zvláštní cenu poroty Evropské asociace nakladatelů učebnic (EEPG)

získala na 62. ročníku Mezinárodního knižního veletrhu ve Frankfurtu. Struktura a obsah pracovní učebnice nejsou provázány s žádnou učebnicí zeměpisu v České

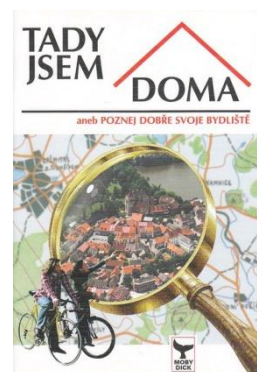
republice. Lze ji proto používat zcela nezávisle a tvůrčím způsobem podle potřeb a podmínek školy. Integrovaná forma zaručuje propojenost například s výukou biologie, dějepisu, občanské i výtvarné výchovy, českého jazyka apod. Většinu textu tvoří otázky a úkoly. Malý podíl výkladových textů představuje hlavně doplněk, který rozšiřuje, uvádí nebo shrnuje určitou problematiku. Učiteli tak poskytuje netradičně zpracovaný materiál k výuce. Žákovi naopak nabízí nevšední problémové otázky, aktivní přístup poznávání regionu formou skupinové činnosti v terénu - pozorování, mapování, fotografování a kreslení, dále diskuse k problémům existujícím v blízkém okolí, návrhy řešení problémových situací, poznávání nových zdrojů informací a nejrůznější samostatné tvůrčí úkoly (Kühn, 2010). K tomuto zpracování existuje i *Život v našem regionu - příručka učitele*, která nabízí přehledné vyjádření ke koncepci a doporučenému didaktickému ztvárnění jednotlivých kapitol (stručný přehled metod a forem výuky, klíčových a odborných kompetencí aj.).

Tematické členění je sice klasické (od polohy přes fyzickou k sociální geografii). Co je ale nové, je pojmenovávání kapitol mnohdy formou otázky. Barevný, pestrý doprovod (fotografie, doprovodné kresby apod.) dokumentuje vyučované jevy, procesy a problémy.

- Kühnlová, H. (1998). *Tady jsem doma, aneb poznej dobře svoje bydliště*. Praha: Nakladatelství Moby Dick. 53 s. ISBN 80-86237-02-8.

Tato učebnice doplňuje učebnici zeměpisu České republiky pro základní školy. Nabádá žáky k samostatné práci, k debatám ve skupinách, k práci v terénu či tvorbě dlouhodobých projektů.

Stejně jako předchozí učebnice, je i tato od stejné autorky, svým konceptem předchází učebnici *Život v našem regionu*. Zpracování obou učebnic je obdobné. Grafické symboly slouží k lepší orientaci v textu. Klasické tematické členění na kapitoly geografická poloha, příroda a krajina, historie a kultura, obyvatelstvo, sídla, hospodářství, životní prostředí, je zde dodrženo. Důmyslně propracovaná struktura obsahu, srozumitelný a čitelný text, vhodně použité strukturální komponenty, početné obrazové materiály dokážou upoutat pozornost žáka a motivovat ho k dalšímu poznávání svého okolí. Například pojmenovávání kapitol formou otázky však zde od předchozí učebnice schází. Zvláštní kapitolou je hlavní město Praha, jež kromě třeba kromě geografické polohy, historie, obsahuje i návod pro lepší orientaci ve městě. K této pracovní učebnici existuje metodická příručka.

Při výuce místního regionu na prvním stupni základní školy ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět v rámci předmětů prvouka, posléze vlastivěda, můžeme vycházet například z následujících publikací:

- Matušková, A., Šmolíková, B. (2010). *Místo, kde žijeme: vlastivěda pro 1. stupeň základní školy*. 1. vyd. Praha: Septima. 2 sv. ISBN 978-80-7216-266-6.
- Matušková, A. (2010). *Místo, kde žijeme*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. 2 sv. Člověk a jeho svět. ISBN 978-80-86034-81-2.
- Smolová, Irena a Szczyrba, Zdeněk (2008). *Místo, kde žijeme: pro 4. a 5. ročník základní školy*. Olomouc: Prodos. 2 sv. Člověk a jeho svět. Modrá řada. ISBN 978-80-7230-221-5.

Obsah textu a jednotlivé úkoly jsou v rámci těchto učebnic zpracovány velmi přehledně a prakticky (v závislosti na úrovni schopností a věku žáka). Velké množství obrazového materiálu (fotografie a obrázky) spolu s informační funkcí (mapy, plány aj.) přispívají k motivaci žáků. Poslední zmíněná učebnice ve cvičeních a úkolech sice odkazuje na místní region, je však využitelná spíše pro všeobecný zeměpis. I přesto v rámci přehlednosti a didaktické vybavenosti je, dle mého názoru, nejlepší (jde např. o rozlišení povinného a doplňujícího učiva v rámci učebního textu, zařazení motivačního textu, účelných fotografií, shrnutí, opakování, aj.). Všechny však rozvíjejí osobnost žáků, pomáhají jejich začleňování do společnosti prostřednictvím klíčových kompetencí. Důvodem vynechání bližšího popisu učebnic je, že při výuce na střední škole by se z takovýchto učebnic daly využít maximálně náměty a inspirace. Vlastní učivo by vyučující musel podstatně rozšířit.

Všechny výše popsané učebnice jsou schváleny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a obsahují schvalovací doložku představující určitou záruku kvality učebnice. V souladu s §27 školského zákona je obvykle udělována na dobu šest let. Uplynutí platnosti doložky neznamena pro učebnici konec jejího používání. Ředitel školy zváží, zda bude škola danou učebnicí ve výuce i nadále využívat.

Je velká škoda, že učebnice sloužící pro výuku místního regionu nejsou vytvořené i pro střední školy. O místním regionu Havlíčkobrodsko, pro nějž bude projekt této diplomové práce zpracováván, žádná podobná publikace doposud neexistuje.

7. Návrh struktury učebního textu

Regionální učebnice je obsahově zaměřena na region školy, který si pedagogové vymezují sami v souladu s výchovně-vzdělávací koncepcí školy. Každá regionální učebnice je originálem, je šitá na míru typu škol, vyučovacím předmětům (integrace regionální výuky do předmětů), průřezově propojuje výchovně-vzdělávací obsah více předmětů nebo ročníků. Variabilita obsahu a struktury regionální učebnice je přiměřená podmínkám školy, ambicím i zkušenostem pedagogů. Forma se neomezuje jen na knižní publikaci, její běžnou součástí jsou elektronické či interaktivní doplňky. Regionální učebnice je koncepcí výuky v návaznosti na okolí školy, prostředkem výuky (místně zakotveného učení) interpretace místního dědictví. Regionální učebnice by měla rozvíjet:

- naplňování výchovně-vzdělávacích cílů obecně (ve všech výchovně-vzdělávacích oblastech a v rovnovážných dimenzích (vědomostí, dovedností, postojů a hodnot);
- logické mezioborové (průřezové) propojení výuky s každodenním praktickým během života;
- senzitivitu k přírodě, krajině, rodnému kraji;
- porozumění přírodním i společenským zákonitostem;
- výzkumné a badatelské dovednosti a znalosti;
- dovednosti rozpoznat a řešit lokální problémy a možné konflikty, také vědomí kontinuity mezi lokálními a globálními problémy;
- osvojování principů udržitelného rozvoje života a občanské společnosti a schopnost uvádět je do praktické ochrany přírody, krajiny i života společnosti v místě, regionu i na Zemi (Zouharová a kol., 2012).

V předchozí kapitole bylo zmíněno o schvalovací doložce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Ve schvalovacím řízení jsou hodnocena například tato kritéria (Věštník MŠMT, 11/2007):

- celkový soulad učebnice s obecnými a kurikulárními dokumenty a rámcovými vzdělávacími programy (soulad s Ústavou a zákony ČR, s klíčovými kompetencemi a vzdělávacími cíli, s očekávanými výstupy vzdělávacího oboru

RVP, s výchovou směřující k toleranci, demokracii, k udržitelnému rozvoji života a k ochraně zdraví aj.);

- odborná správnost obsahu učebnice (odborná správnost textové i grafické složky, jazyková správnost, komplexnost daného tématu aj.);
- přiměřenost učebnice věku a dosaženým kompetencím žáků (obtížnost textu ve vztahu k cílové skupině, přiměřenost, vhodnost a obsahová správnost grafické složky učebnice - ilustrace, grafy, písmo aj. vzhledem k věku žáků apod.);
- metodické a didaktické zpracování učebnice (provázanost a vyváženost výkladového textu, to jest pokusů, otázek a úloh, cvičení, shrnutí aj., a doplňujících informací s ostatními strukturními prvky učebnice verbálního i neverbálního typu, dále motivační úroveň textové a obrazové části, uplatňování mezipředmětových vztahů a průřezových témat, podpora samostatných aktivit a činností žáka apod.);
- Didaktická vybavenost učebnice:
 - zastoupení komponent aparátu prezentace učiva (výkladový text prostý a zpřehledněný, shrnutí učiva v k předchozímu učivu, k tématům či k předchozímu ročníku, dále doplňující texty, poznámky, slovníčky pojmů, fotografie, naukové ilustrace, mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy aj.);
 - zastoupení komponent aparátu řídicího učení (předmluva pro žáky obsahující přístup, plány a cíle autora, návod k práci s učebnicí, podněty k zamyšlení, otázky, náměty pro mimoškolní činnosti s využitím učiva, instrukce k úkolům, odkazy na jiné zdroje informací, grafické symboly vyznačující určité části textu - to jest poučky, pravidla, úkoly, cvičení aj.);
 - zastoupení komponent aparátu orientačního učení (obsah, členění, rejstřík učebnice aj).

Projekt výuky místního regionu na střední škole - příklad pro Havlíčkovobrodsko by měl splňovat výše uvedená kritéria, měl by tak být využitelný ve výchovně-vzdělávacím procesu. Pro studenty by mohl být zdrojem cenných informací, které by využili při studiu, pro učitele užitečný při přípravě na výuku místního regionu. Bude

poskytovat informace z fyzickogeografické a socioekonomické oblasti místního regionu, o historii a správním vývoji území a možnostech regionálního rozvoje území. Závěrečný projekt ověří studentovy znalosti a dovednosti, které získal během studia projektu. Struktura učebního textu bude vycházet z obsahové struktury učebnic, které byly hodnoceny v kapitole „Srovnání vybraných učebnic pro výuku geografie místního regionu“. Zpracována bude do následujícího schématu:

1. Geografická poloha.
2. Přírodní prostředí.
3. Historie a správní vývoj území.
4. Obyvatelstvo a sídla.
5. Hospodářství.
6. Regionální rozvoj.
7. Závěrečný projekt.

Podle výše uvedeného návrhu byl vytvořen učební text Geografie Havlíčkobrodská v celkovém rozsahu 103 stran. Tvoří volnou přílohu 3 této diplomové práce (je přiložen v tištěné podobě i jako soubor PDF na CD-ROM).

Jako součást didaktického projektu byly k učebnímu textu vytvořeny pracovní listy (příloha 4, včetně jejich vzorového řešení v příloze 6) a pro vizuální podporu výuky ve třídě také prezentace v aplikaci Microsoft PowerPoint (příloha 5). Připojen byl také návrh souhrnného didaktického textu (v příloze 6). Návod k práci s takto vytvořenými didaktickými materiály podává následující kapitola 8 Metodické pokyny.

8. Metodické pokyny

Příprava před tematickým blokem výuky: poskytnutí učebního textu *Geografie Havlíčkovobrodská* žákům optimálně 1 týden před zahájením tématu (elektronicky vystavením PDF na webu, zasláním v e-mailu, popř. jinou podobnou cestou). Záměrem učebního textu není být tištěnou příručkou v hodině, ale přípravným materiálem a příručním textem pro další prohloubení znalostí, je proto vhodné žákům raději předem zdůraznit, že si text nemají tisknout a nosit s sebou do hodiny.

1. hodina

Vymezení oblasti, Přírodní prostředí (geologie, povrch, podnebí)

Příprava žáků před hodinou: pročíst si v textu *Geografie Havlíčkovobrodská* strany 1–21.

Pomůcky – učitel: pracovní list 1 s vyplněnými odpověďmi, pracovní listy pro žáky, počítač a dataprojektor v učebně, powerpointová prezentace 1, učební text *Geografie Havlíčkovobrodská* (vytištěný nebo v PDF po ruce).

Pomůcky – žáci: psací potřeby, optimálně i pastelky.

Cíle hodiny

Žáci by po probrání tématu měli umět:

- určit a zhodnotit geografickou polohu okresu Havlíčkův Brod,
- vybavit si základní rysy geologické stavby a vývoje Havlíčkovobrodská,
- charakterizovat reliéf Havlíčkovobrodská, jeho typické tvary a významné prvky,
- zhodnotit podnebí Havlíčkovobrodská ve srovnání s ostatními oblastmi kraje Vysočina a České republiky.

Metody a formy práce: motivační rozhovor, výklad, práce s prezentací a pracovním listem, frontální opakování získaných znalostí.

Struktura vyučovací hodiny

Úvod (5 min)

Seznámení s cíli hodiny a motivace rozhovorem na téma region Havlíčkovobrodsko.

Náměty na otázky k žákům:

1. Co je to okres Havlíčkův Brod?
2. Funguje v Havlíčkově Brodě okresní úřad? Nebo byl nahrazen něčím jiným?
3. Existují ještě okresy, respektive pro čí potřeby byly zachovány?

Rozdejte studentům pracovní listy.

Vlastní téma hodiny (35 min)

Výklad tématu hodiny s využitím powerpointové prezentace – průběžně je prokládán plněním úkolů v pracovních listech.

Dílčí téma <i>snímky v prezentaci</i>	Úkoly v pracovním listu a didaktické pokyny
Vymezení oblasti snímky 2–3	Úkol 1 Žáci k řešení využijí dosavadní vlastní znalost území. Mohou pracovat ve dvojicích. K doplnění údajů v závěrečné části úkolu poslouží tabulka na snímku 3. Žáci tabulku sami okomentují a porovnají okres Havlíčkův Brod s ostatními okresy kraje Vysočina. Pro doplnění sdělí učitel informace o rozloze okresu v porovnání s ostatními okresy ČR.
Geologie snímky 4–7	Úkol 2 Žáci doplní názvy jednotek na základě učitelova výkladu (snímek 4). Úkol 3 Žáci propojí pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 5). Snímky 6–7 doplňují výklad učitele.
Povrch snímky 8–12	Úkol 4 Žáci doplní údaje a vyznačí typ reliéfu na základě učitelova výkladu (snímek 8). Úkol je vhodný doplnit příkladem na počítání teploty na vrcholu Melechova, když v nejnižší položeném místě okresu je např. 10 °C (hodnotu v °C si učitel zvolí sám a připomene žákům, že teplota klesá s rostoucí nadmořskou výškou a to o 0,65 °C na 100 metrů). Úkol 5 Žáci na základě učitelova výkladu a map na snímku 9 a 10 doplní do tabulky geomorfologické členění okresu (snímek 11). Znalost podcelků (v mapě podtrženy) a okrsků (v mapě očíslovány) nebude učitel po žácích vyžadovat. Úkol 6 Žáci přiřadí na základě znalostí z úkolu 5 správnou charakteristiku ke geomorfologickým celkům (snímek 12). Učitel práci kontroluje.
Podnebí snímky 13–17	Úkol 7 Žáci doplní chybějící pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 13 a 15). Vhodné je společně zopakování pojmů oceánské, přechodné a kontinentální klima. V mapě na snímku 13 žáci najdou klimatickou podoblast místa školy, učitel na základě tabulky (snímek 14) shrne klimatické charakteristiky dané podoblasti. Graf na snímku 15 a obrázky na snímcích 16-17 shrnují základní údaje o podnebí této oblasti.

Shrnutí a opakování (5 min)

Náměty na otázky k žákům:

1. Se kterými okresy sousedí okres Havlíčkův Brod a které z nich leží v kraji Vysočina?
2. Formulujte alespoň 3 výhody a 3 nevýhody plynoucí z geografické polohy regionu.
3. Jaká je rozloha a hustota zalidnění okresu?
4. Do které základní geologické jednotky spadá území okresu?
5. Co je to moldanubikum, kde ho najdeme a jakého stáří jej datujeme?
6. Kdy probíhalo Hercynské vrásnění a jak se na území okresu projevilo?
7. Jak se nazývá a kolik měří nejvyšší vrchol Havlíčkobrodsko?
8. Vyjmenujte geomorfologické celky na území okresu a zařaďte je hierarchicky do systému.
9. Čím je typické přechodné klima mírného pásu severní polokoule?

Více námětů na otázky je k dispozici v textu *Geografie Havlíčkobrodsko* na konci dílčích témat.

Zadání přípravy na další hodinu: Pročíst si v textu *Geografie Havlíčkobrodsko* strany 22–34. Zjistit roky založení dvou velkoplošných zvláště chráněných území na Havlíčkobrodsku, rozlohu v okrese, sídlo správy a důvod jejich ochrany. Zadat na vypracování stručný referát týkající se geomorfologických útvarů údolí řeky Doubravy. Přednášet bude vybraný žák s pomocí powerpointové prezentace cca 4-5 minut na začátku příští hodiny.

2. hodina

Přírodní prostředí (vodstvo, půdy, živá příroda a ochrana životního prostředí)

Příprava žáků před hodinou: pročíst si v textu *Geografie Havlíčkobrodsko* strany 22–34, zjistit roky založení dvou velkoplošných chráněných území na Havlíčkobrodsku a důvod jejich ochrany, vypracovat stručný referát týkající se geomorfologických útvarů údolí řeky Doubravy.

Pomůcky – učitel: pracovní list 2 s vyplněnými odpověďmi, pracovní listy pro žáky, počítač a dataprojektor v učebně, powerpointová prezentace 2, učební text *Geografie Havlíčkobrodsko* (vytištěný nebo v PDF po ruce).

Pomůcky – žáci: psací potřeby, optimálně i pastelky.

Cíle hodiny

Žáci by po probrání tématu měli umět:

- orientovat se v mapě vodních útvarů povrchových vod na Havlíčkobrodsku, zařadit území do příslušného povodí a úmoří a charakterizovat kvalitu vod na území okresu,
- určit a charakterizovat jednotlivé půdní typy a půdní druhy spolu s jejich rozmístěním v regionu, analyzovat úrodnost a ohrožení půd, zhodnotit jejich význam pro lidstvo,
- vysvětlit význam ochrany přírody, popsat a lokalizovat na příkladu jednotlivá zvláště chráněná území, vyjmenovat příklady tamějších druhů rostlin a živočichů.

Metody a formy práce: referát, motivační rozhovor, výklad, práce s prezentací a pracovním listem, frontální opakování získaných znalostí.

Struktura vyučovací hodiny

Úvod (10 min)

Seznámení s cíli hodiny, referát na téma geomorfologické útvary údolí řeky Doubravy a motivace rozhovorem na téma vodstvo Havlíčkobrodsko. Referát bude přednášet žák z paměti cca 4-5 minut. V případě dobře splněného úkolu bude odměněn malou jedničkou. V případě, že žák referát nebude moci z nějakého důvodu přednést, bude následovat diskuse na téma referátu, které se ujme sám učitel. Následovat bude motivační rozhovor.

Náměty na otázky k žákům:

1. Jaké základní veličiny jsou sledovány u proudících vod a v jakých jednotkách jsou měřeny?
2. Je území okresu ohrožováno povodněmi?
3. Je kvalita vod na Havlíčkobrodsku dostačující?

Rozdejte studentům pracovní listy.

Vlastní téma hodiny (30 min)

Výklad tématu hodiny s využitím powerpointové prezentace – průběžně je prokládán plněním úkolů v pracovních listech.

Dílčí téma snímky v prezentaci	Úkoly v pracovním listu a didaktické pokyny
Vodstvo snímky 2–4	Úkol 1 Žáci přiřadí do mapy čísla k názvům vodních útvarů povrchových vod (snímek 2). Učitel žáky vyvolává, žáci jednotlivě ukazují přidělený název ostatním žákům na mapě. V případě nevědomosti žáka vyvolá učitel žáka jiného, případně název vodního útvaru ukáže sám. Správné řešení je umístěno na snímku 3. Úkol 2 Žáci doplní chybějící výrazy na základě učitelova výkladu (snímek 4).
Půdy snímky 5–6	Úkol 3 Žáci propojí pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 5). Snímek 6 doplňuje výklad učitele.
Živá příroda a ochrana životního prostředí snímky 7–13	Úkol 4 Žáci propojí pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 6). K porovnání přirozené potencionální vegetace a současného krajinného pokryvu okresu slouží snímky 7 a 8. Úkol 5 Žáci doplní chybějící výrazy na základě učitelova výkladu (snímek 10). Úkol 6 Žáci přiřadí čísla k názvům zvláště chráněným území (snímek 11). Učitel žáky vyvolává. Žáci jednotlivě chodí před tabulí, lokalizují přidělené číslo v mapě a určují jeho název. V případě nevědomosti

	<p>žáka vyvolá učitel žáka jiného, případně číslo k názvu zvláště chráněného území sdělí sám. Správné řešení je umístěno na snímku 12.</p> <p>Úkol 7</p> <p>Žáci vyplní úkol na základě zadaného domácího úkolu. Učitel správné řešení zkontroluje a žáky se správným výsledkem odmění malou jedničkou. Ve zbytku času bude následovat diskuse o možnostech ochrany zvláště chráněných území, o chráněné fauně a flóře.</p>
--	--

Shrnutí a opakování (5 min)

Náměty na otázky k žákům:

1. Jaký typ říční sítě má řeka Sázava?
2. Jmenujte názvy pravostranných a levostranných přítoků řeky Sázavy.
3. Kolikátého řádu je řeka Doubrava?
4. Jaký je dlouhodobý průměrný průtok řeky Sázavy v místě, v němž opouští území okresu?
5. Jaký půdní typ na území okresu převládá a pro jaké účely je využíván?
6. Jaký je rozdíl mezi půdním typem a půdním druhem?
7. K čemu půda slouží a co ji ohrožuje?
8. Jmenujte společenstva tvořící přirozenou potenciální vegetaci na Havlíčkovobrodsku.
9. Zařaďte dle biogeografického členění území Havlíčkovobrodsko do provincie a subprovincie.
10. Kolik máme na území ČR NP a CHKO? Jaké z nich zasahují na území Havlíčkovobrodsko?

Více námětů na otázky je k dispozici v textu *Geografie Havlíčkovobrodsko* na konci dílčích témat.

Zadání přípravy na další hodinu: Pročíst si v textu *Geografie Havlíčkovobrodsko* strany 35–43. Dvěma žákům zadat na vypracování stručný referát týkající se důležitých mezníků historie obce, ve které žijí. Přednášet budou vybraní žáci z paměti, každý cca 4-5 minut na začátku příští hodiny.

3. hodina

Historie a správní vývoj území

Příprava žáků před hodinou: pročíst si v textu *Geografie Havlíčkovobrodská* strany 35–43, vypracovat stručné referáty týkající se důležitých mezníků historie obce, ve které žáci žijí.

Pomůcky – učitel: pracovní list 3 s vyplněnými odpověďmi, pracovní listy pro žáky, počítač a dataprojektor v učebně, powerpointová prezentace 3, učební text *Geografie Havlíčkovobrodská* (vytištěný nebo v PDF po ruce).

Pomůcky – žáci: psací potřeby, optimálně i pastelky.

Cíle hodiny

Žáci by po probrání tématu měli umět:

- charakterizovat vývoj osídlení regionu od středověku až do současnosti,
- popsat územní vývoj okresu Havlíčkův Brod po roce 1848,
- vymezit hranice jednotlivých SO ORP a SO POÚ v okrese Havlíčkův Brod.

Metody a formy práce: referát, výklad, práce s prezentací a pracovním listem, frontální opakování získaných znalostí.

Struktura vyučovací hodiny

Úvod (10 min)

Seznámení s cíli hodiny a motivace žáků vypracovanými referáty na téma mezníky v historii obce, ve které žijí. Přednášet budou žáci z paměti cca 4-5 minut. V případě dobře splněného úkolu budou odměněni malou jedničkou. V případě, že některý žák referát nebude moci z nějakého důvodu přednést, bude následovat diskuse o důležitých meznících v historii Havlíčkova Brodu, kterou povede sám učitel.

[Rozdejte studentům pracovní listy.](#)

Vlastní téma hodiny (30 min)

Výklad tématu hodiny s využitím powerpointové prezentace – průběžně je prokládán plněním úkolů v pracovních listech.

Dílčí téma <i>snímky v prezentaci</i>	Úkoly v pracovním listu a didaktické pokyny
Historický vývoj oblasti do roku 1848 snímky 2–4	Úkol 1 Žáci propojí historické události na základě učitelova výkladu (snímek 2). Snímky 3–4 doplňují výklad učitele.
Historický vývoj oblasti po roce 1848 snímky 5–11	Úkol 2 Žáci doplní chybějící výrazy na základě učitelova výkladu (snímek 5). Snímek 6 doplňuje výklad učitele. Úkol 3 Žáci přiřadí k letopočtům správnou událost na základě učitelova výkladu (snímek 7). Snímek 8 doplňuje výklad učitele. Úkol 4 Žáci doplní chybějící výrazy na základě učitelova výkladu (snímek 9 a 11). Snímek 10 doplňuje výklad učitele.
Současné administrativně - správní uspořádání snímky 12–15	Úkol 5 Žáci sami propojí pojmy na základě předchozího učitelova výkladu (snímek 12). Správnost řešení učitel zkontroluje. Úkol 6 Žáci doplní chybějící výrazy na základě mapy na snímku 13. Učitel správnost řešení zkontroluje. Snímky 14–15 doplňují výklad učitele.

Shrnutí a opakování (5 min)

Náměty na otázky k žákům:

1. Proč bylo území Havlíčkovobrodsko osídleno až od středověku?
2. Kdy probíhaly a jaké byly hlavní příčiny obou fází zdejších kolonizací?
3. S čím je spojeno jméno hejtmana Jana Žižky z Trocnova s územím Havlíčkovobrodsko?
4. Kde bychom našli a jak vypadají pozůstatky po středověké i novověké těžbě stříbra na území okresu?
5. Jmenujte osobnosti studující na brodském Carolinu.
6. Jak se liší státní správa od samosprávy?
7. K jakým změnám došlo v oblasti správního vývoje území v Čechách roku 1855?
8. Do kompetence kterého krajského úřadu patřil okres Havlíčkův Brod po roce 1855?
9. Součástí jakých krajů byl okres Havlíčkův Brod od roku 1855 do současnosti?
10. Jaké změny přinesla poslední reforma veřejné správy?

11. Jaké jsou rozdíly mezi SO ORP a SO POÚ a které z nich se na území okresu vyskytují?

Více námětů na otázky je k dispozici v textu *Geografie Havlíčkovrodska* na konci dílčích témat.

Zadání přípravy na další hodinu: Pročíst si v textu *Geografie Havlíčkovrodska* strany 44–55. Zadat na vypracování stručné referáty na téma historie výstavby železniční dráhy na Havlíčkovrodsku a vývoj obyvatelstva během a těsně po 2. světové válce na území Havlíčkovrodska formou powerpointové prezentace, která může být doplněna dobovými fotografiemi, popřípadě grafy, jež studenti okomentují. Každý referát bude přednášen cca 4-5 minut na začátku příští hodiny.

4. hodina

Obyvatelstvo a sídla

Příprava žáků před hodinou: pročíst si v textu *Geografie Havlíčkobrodská* strany 44–55, vypracovat stručné referáty na téma historie výstavby železniční dráhy na Havlíčkobrodsku a vývoj obyvatelstva během a těsně po 2. světové válce na území Havlíčkobrodsku.

Pomůcky – učitel: pracovní list 4 s vyplněnými odpověďmi, pracovní listy pro žáky, počítač a dataprojektor v učebně, powerpointová prezentace 4, učební text *Geografie Havlíčkobrodská* (vytištěný nebo v PDF po ruce).

Pomůcky – žáci: psací potřeby, optimálně i pastelky.

Cíle hodiny

Žáci by po probrání tématu měli umět:

- popsat hlavní trendy demografického vývoje obyvatelstva na Havlíčkobrodsku,
- porovnat hustotu zalidnění okresu Havlíčkův Brod se sousedními okresy,
- vysvětlit a charakterizovat přirozený a mechanický pohyb obyvatelstva a objasnit příčiny migrace,
- zhodnotit a analyzovat obyvatelstvo podle věkové struktury a ekonomické aktivity, dále podle národnostního složení a náboženství,
- vysvětlit rozdíl mezi venkovským a městským sídlem,
- popsat sídelní strukturu a zhodnotit proces urbanizace v regionu,

Metody a formy práce: referát, výklad, práce s prezentací a pracovním listem, frontální opakování získaných znalostí.

Struktura vyučovací hodiny

Úvod (10 min)

Seznámení s cíli hodiny a motivace žáků vypracovanými referáty na téma historie výstavby železniční dráhy na Havlíčkobrodsku a vývoj obyvatelstva během a těsně po 2. světové válce na území Havlíčkobrodsku s využitím powerpointové prezentace, dobových fotografií i grafů. Následovat bude diskuse a zhodnocení referátů žáky i učitelem. V případě dobře splněného úkolu budou žáci odměněni malou jedničkou.

Příprava žáků před hodinou: zadat v předchozí hodině za domácí úkol si pročíst v textu *Geografie Havlíčkobrodsko* strany 44–45, zadat stručné referáty na téma historie výstavby železniční dráhy na Havlíčkobrodsku a vývoj obyvatelstva během a těsně po 2. světové válce na území Havlíčkobrodsku formou powerpointové prezentace doplněné dobovými fotografiemi, případně grafy. V případě, že některý žák referát nebude moci z nějakého důvodu přednést, ujme se diskuse na zadaná témata referátů sám učitel.

[Rozdejte studentům pracovní listy.](#)

Vlastní téma hodiny (30 min)

Výklad tématu hodiny s využitím powerpointové prezentace – průběžně je prokládán plněním úkolů v pracovních listech.

Dílčí téma <i>snímky v prezentaci</i>	Úkoly v pracovním listu a didaktické pokyny
Vývoj počtu obyvatel v letech 1869-2001 snímky 2–3	Úkol 1 Žáci propojí pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 2). Snímek 3 doplňuje výklad učitele.
Obyvatelstvo a současnost snímky 4–10	Úkol 2 Žáci doplní chybějící výrazy na základě učitelova výkladu (snímek 4). Snímek 5 doplňuje výklad učitele. Úkol 3 Žáci propojí pojmy na základě znalostí získaných z dřívějších hodin. Správnost řešení učitel zkontroluje (snímek 6). Úkol 4 Žáci na základě učitelova výkladu doplňují charakteristiky obyvatelstva Havlíčkobrodsko (snímky 7-10).
Sídla a jejich struktura snímky 11–14	Úkol 5 Žáci definují na základě učitelova výkladu pojmy urbanizace a suburbanizace (snímek 11). Úkol 6 Žáci sami charakterizují sídelní strukturu okresu na základě učitelova výkladu (snímek 11-12). Učitel podstatné znovu zopakuje. Snímek 13 je aktivitou, v níž žáci poznávají erby měst okresu. Správné řešení najdeme na snímku 14.

Shrnutí a opakování (5 min)

Náměty na otázky k žákům:

1. V kterém roce proběhlo první moderní sčítání lidu a v kterých letech sčítání následovalo?
2. Kdy dosáhl počet obyvatel v okrese svého maxima?
3. Jak se projevila ve vývoji počtu obyvatel populace Husákových dětí?
4. V jaké fázi demografické revoluce se nachází okres Havlíčkův Brod?
5. Porovnej lidnatost okresu Havlíčkův Brod s okresy kraje Vysočina a okresy celé ČR.
6. Jaká je aktuální míra registrované nezaměstnanosti v okrese Havlíčkův Brod?
7. Jaké je procentuální zastoupení věřících na Havlíčkobrodsku?
8. Proč žije na Havlíčkobrodsku nejvíce menšin slovenské národnosti?
9. Definuj pojmy urbanizace a suburbanizace a urči, pro která období jsou typická.
10. V jakém případě se může obec stát městem?
11. Kolik obcí připadá na okres Havlíčkův Brod?

Více námětů na otázky je k dispozici v textu *Geografie Havlíčkobrodská* na konci dílčích témat.

Zadání přípravy na další hodinu: Pročíst si v textu *Geografie Havlíčkobrodská* strany 56–68. Najít si informace, čím se zabývají a kde přesně sídlí Výzkumný ústav bramborářský v Havlíčkově Brodě a Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský v Havlíčkově Brodě.

5. hodina

Hospodářství (vývoj hospodářství, zemědělství, těžba nerostných surovin, výroba elektrické energie)

Příprava žáků před hodinou: pročíst si v textu *Geografie Havlíčkovobrodská* strany 56–68, najít informace (čím se zabývají a kde přesně sídlí) o Výzkumném ústavu bramborářském v Havlíčkově Brodě a Ústředním kontrolním a zkušebním ústavu zemědělském v Havlíčkově Brodě.

Pomůcky – učitel: pracovní list 5 s vyplněnými odpověďmi, pracovní listy pro žáky, počítač a dataprojektor v učebně, powerpointová prezentace 5, učební text *Geografie Havlíčkovobrodská* (vytištěný nebo v PDF po ruce).

Pomůcky – žáci: psací potřeby, optimálně i pastelky.

Cíle hodiny

Žáci by po probrání tématu měli umět:

- popsat změny v hospodářském vývoji od průmyslové revoluce do současnosti, charakterizovat nastalé změny ve vývoji zaměstnanosti podle jednotlivých sektorů hospodářství v posledních 30 letech,
- charakterizovat výrobní oblasti okresu se zemědělskou výrobou, zhodnotit vliv živočišné a rostlinné výroby na životní prostředí a také jejich návaznost na potravinářský průmysl spolu s konkrétními příklady,
- zhodnotit zásoby nerostných surovin v minulosti a současnosti, lokalizovat na mapě místa s probíhající povrchovou těžbou,
- určit zdroje vyrábějící elektrickou energii na území okresu a zhodnotit jejich pozitiva a negativa.

Metody a formy práce: motivační rozhovor, výklad, práce s prezentací a pracovním listem, frontální opakování získaných znalostí.

Struktura vyučovací hodiny

Úvod (5 min)

Seznámení s cíli hodiny a motivace rozhovorem na téma tradiční vypěstlost českého průmyslu a s ním i proslulost některých výrobků na trzích ve světě.

Náměty na otázky k žákům:

1. Výroba jakých průmyslových výrobků, jejichž proslulost na trzích ve světě sahá až do poloviny 19. století, se zachovala až do dneška?
2. Jaká odvětví průmyslu patřila v Čechách do roku 1948 mezi tradiční?
3. Jak se změnila průmyslová výroba po roce 1948 a proč?

Rozdejte studentům pracovní listy.

Vlastní téma hodiny (35 min)

Výklad tématu hodiny s využitím powerpointové prezentace – průběžně je prokládán plněním úkolů v pracovních listech.

<i>Dílčí téma snímky v prezentaci</i>	Úkoly v pracovním listu a didaktické pokyny
<i>Vývoj hospodářství snímky 2–3</i>	Úkol 1 Žáci propojí pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 2). Snímek 3 doplňuje výklad učitele.
<i>Zemědělství snímky 4–10</i>	Úkol 2 Žáci doplní tabulku (snímek 4) na základě učitelova výkladu a snímku 5. Úkol 3 Žáci přiřadí charakteristiky k zemědělským výrobním oblastem na základě učitelova výkladu (snímek 6). Následovat by mohla diskuse nad tím, co stálo za snížením osevních ploch brambor i přesto, že pro jejich pěstování jsou zde příhodné podmínky. Snímek 7 doplňuje výklad učitele. Úkol 4 Žáci doplní tabulku (snímek 4) na základě učitelova výkladu a snímku 8. Úkol 5 Žáci doplní údaje, které vyčtou z grafů na snímku 9. Učitel zkontroluje správnost řešení, úkol okomentuje. Následuje diskuse týkající se zadaného domácího úkolu - čím se zabývají a kde přesně sídlí Výzkumný ústav bramborářský v Havlíčkově Brodě a Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský v Havlíčkově Brodě. Nejméně aktivnější žáky učitel ohodnotí malou jedničkou. Úkol 6 Žáci na základě učitelova výkladu charakterizují živočišnou výrobu v okrese (snímek 10). Učitel zdůrazní a zopakuje podstatné informace pro zápis do pracovního listu. Následuje diskuse na téma negativní vlivy, které má rostlinná i živočišná výroba na životní prostředí.

Těžba nerostných surovin snímky 11-12	Úkol 7 Žáci doplní údaje na základě učitelova výkladu (snímek 11). Snímek 12 doplňuje výklad učitele.
Výroba elektrické energie snímek 13	Úkol 8 Žáci doplní údaje na základě učitelova výkladu. Úkol je vhodné doplnit diskusí na téma klady a zápory jednotlivých zdrojů vyrábějících elektrickou energii (jaderné, tepelné, větrné, fotovoltaické, vodní elektrárny, bioplynové stanice).

Shrnutí a opakování (5 min)

Náměty na otázky k žákům:

1. Jaké změny nastaly v hospodářském vývoji po 2. světové válce?
2. Vysvětli pojmy privatizace, restituce, liberalizace, transformace ekonomiky, přímé zahraniční investice.
3. K jakým změnám došlo ve vývoji zaměstnanosti podle sektorů hospodářství v posledních 30 letech?
4. Má Havlíčkovobrodsko v porovnání s jinými okresy příznivé podmínky pro zemědělskou výrobu?
5. Do které zemědělské výrobní oblasti spadá největší část území Havlíčkovobrodsko? Pro pěstování které plodiny je tato oblast vhodná?
6. Které zemědělské plodiny zabírají největší osevní plochu v okrese?
7. Popište živočišnou výrobu na Havlíčkovobrodsku.
8. Kde v současnosti probíhá povrchová těžba a jaké suroviny jsou těženy?
9. Zhodnoťte pozitiva a negativa fotovoltaických, větrných a solárních elektráren.

Více námětů na otázky je k dispozici v textu *Geografie Havlíčkovobrodsko* na konci dílčích témat.

Zadání přípravy na další hodinu: Pročíst si v textu *Geografie Havlíčkovobrodsko* strany 69–87. Zadat na vypracování stručné referáty na téma vývoj hutního průmyslu na Havlíčkovobrodsku, dále vývoj sklářského průmyslu na Havlíčkovobrodsku a Eckahardtovy závody v Chotěboři. Přednášet budou vybraní žáci zpaměti, každý z nich cca 4-5 minut na začátku příští hodiny.

6. hodina

Hospodářství (průmyslová výroba, doprava, služby, cestovní ruch a rekreace)

Příprava žáků před hodinou: pročíst si v textu *Geografie Havlíčkovrodska* strany 69–87, vypracovat stručné referáty na téma vývoj hutního průmyslu na Havlíčkovrodsku, dále vývoj sklářského průmyslu na Havlíčkovrodsku a Eckahardtovy závody v Chotěboři.

Pomůcky – učitel: pracovní list 6 s vyplněnými odpověďmi, pracovní listy pro žáky, počítač a dataprojektor v učebně, powerpointová prezentace 6, učební text *Geografie Havlíčkovrodska* (vytištěný nebo v PDF po ruce).

Pomůcky – žáci: psací potřeby, optimálně i pastelky.

Cíle hodiny

Žáci by po probrání tématu měli umět:

- vyčlenit jednotlivá průmyslová odvětví a určit jejich lokalizační faktory, vyznat se v zaměření hlavních podniků působících na území okresu,
- zhodnotit dopravní dostupnost okresu a charakterizovat zdejší silniční a železniční dopravu spolu s jejich vlivem na životní prostředí,
- popsat vzestup služeb po roce 1989 a jejich současnou situaci,
- vymezit hlavní oblasti cestovního ruchu a vysvětlit atraktivitu regionu pro turisty.

Metody a formy práce: referáty, výklad, práce s prezentací a pracovním listem, frontální opakování získaných znalostí.

Struktura vyučovací hodiny

Úvod (10-15 min)

Seznámení s cíli hodiny a motivace referáty na téma vývoj hutního průmyslu na Havlíčkovobrodsku, dále vývoj sklářského průmyslu na Havlíčkovobrodsku a Eckahardtovy závody v Chotěboři. Přednášet budou vybraní žáci z paměti, každý z nich cca 4-5 minut na začátku příští hodiny. V případě, že některý žák referát nebude moci z nějakého důvodu přednést, ujme se diskuse na zadaná témata referátů sám učitel.

Rozdejte studentům pracovní listy.

Vlastní téma hodiny (25-30 min)

Výklad tématu hodiny s využitím powerpointové prezentace – průběžně je prokládán plněním úkolů v pracovních listech.

Dílčí téma <i>snímky v prezentaci</i>	Úkoly v pracovním listu a didaktické pokyny
Průmyslová výroba snímky 2–4	Úkol 1 Žáci doplní čísla do tabulky k obcím a průmyslovým odvětvím jednotlivých podniků na základě učitelova výkladu (snímek 2). Úkol 2 Žáci doplní čísla do tabulky k výrobkům průmyslových podniků z předchozího úkolu na základě učitelova výkladu (snímek 3). K významným podnikům okresu přidá učitel doplňující informace. Snímek 4 doplňuje výklad učitele.
Doprava snímky 5–6	Úkol 3 Žáci doplní chybějící pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 5). Snímek 6 slouží k zopakování doplněných pojmů z 3. úkolu. Učitel žáky jednotlivě vyvolává k tabuli, ti se v mapě orientují a lokalizují učitelem zadané silnice I. třídy a železniční tratě.
Služby snímek 7	Úkol 4 Žáci doplní údaje na základě učitelova výkladu. Úkol 5 Žáci doplní údaje na základě vlastních znalostí. Správné řešení následně sdělí učitel. Vhodná je také diskuse na téma kulturní a sportovní vyžití v okrese a s případnými návrhy na jejich zlepšení.
Cestovní ruch a rekreace snímek 8-10	Diskuse na téma hlavní oblasti cestovního ruchu v regionu, jeho atraktivita pro turisty, zhodnocení silných a slabých stránek regionu, možnosti rozvoje turistického ruchu Havlíčkovobrodsku, konkrétní turistická lákadla a zajímavosti. Snímek 9 je hádankou pro žáky. Správné řešení najdeme na snímku 10.

Shrnutí a opakování (5 min)

Náměty na otázky k žákům:

1. Která průmyslová odvětví jsou pro okres Havlíčkův Brod typická?
2. Který závod zajišťuje výrobu strojního lisovaného a foukaného skla a jeho produkty míří do mnoha zemí světa?
3. Která firma vyrábí zejména úplety, spodní a noční bavlněné prádlo?
4. Jaké podniky vznikly v rámci privatizace Kovodělných závodů a čím se zabývají?
5. Do jakého odvětví průmyslu, ve které obci sídlí a jaké produkty vyrábí firmy Kovofiniš KF, s.r.o., Futaba Czech, s.r.o., Zetor tractors, a.s., Ross Holding, a.s., Amylon, a.s., Pribina, s.r.o., Stora Enso Timber Ždírec, s.r.o?
6. Jaké významné silnice I. třídy procházejí okresem a jaká města či obce spojují?
7. Co je to Posázavský Pacifik?
8. Jaký je podíl lidí zaměstnaných v terciéru?
9. Co je to a čím se zabývá CzechTourism?
10. Co si vybavíte pod pojmem "druhé bydlení"?

Více námětů na otázky je k dispozici v textu *Geografie Havlíčkobrodská* na konci dílčích témat.

Zadání přípravy na další hodinu: Pročíst si v textu *Geografie Havlíčkobrodská* strany 88–93. Zadat na vypracování stručný referát na téma urbanistická koncepce rozvoje Hradce Králové od Josefa Gočára. Přednášet bude žák z paměti cca 4-5 minut na začátku příští hodiny.

7. hodina

Regionální rozvoj

Příprava žáků před hodinou: pročíst si v textu *Geografie Havlíčkovobrodská* strany 88–93, vypracovat stručný referát na téma urbanistická koncepce rozvoje Hradce Králové od Josefa Gočára.

Pomůcky – učitel: pracovní list 7 s vyplněnými odpověďmi, pracovní listy pro žáky, počítač a dataprojektor v učebně, powerpointová prezentace 7, učební text *Geografie Havlíčkovobrodská* (vytištěný nebo v PDF po ruce).

Pomůcky – žáci: psací potřeby, optimálně i pastelky.

Cíle hodiny

Žáci by po probrání tématu měli umět:

- porozumět územně plánovacím procesům a rozvojovým dokumentům obce,
- rozlišit územní a strategické plány a popsat, jak vznikají,
- vytvořit SWOT analýzu pro svou obec,
- určit možnosti podpory a spolupráce regionu s Evropskou unií.

Metody a formy práce: referát, motivační rozhovor, výklad, práce ve skupinách, práce s prezentací a pracovním listem, frontální opakování získaných znalostí.

Struktura vyučovací hodiny

Úvod (10 min)

Seznámení s cíli hodiny a motivace rozhovorem na téma územní plánování, přednes referátu na téma urbanistická koncepce rozvoje Hradce Králové od Josefa Gočára. Přednášet bude vybraný žák z paměti cca 4-5 minut na začátku hodiny. V případě, že žák referát nebude moci z nějakého důvodu přednést, ujme se diskuse na zadané téma referátu sám učitel.

Náměty na otázky k žákům:

1. Co je to územní plánování?
2. Jaké jsou hlavní úkoly územního plánování?
3. Jakým způsobem jsou územní plány vyhlašovány?
4. Mohou být územním plánem vyvlastněny pozemky soukromníkům?

Rozdejte studentům pracovní listy.

Vlastní téma hodiny (30 min)

Výklad tématu hodiny s využitím powerpointové prezentace – průběžně je prokládán plněním úkolů v pracovních listech.

Dílčí téma <i>snímky v prezentaci</i>	Úkoly v pracovním listu a didaktické pokyny
Rozvoj území snímky 2–7	Úkol 1 Žáci k řešení využijí znalost z předchozí diskuse na toto téma. Následně učitel definici zopakuje, aby ji všichni žáci měli správně doplněnou. Pro kontrolu přepne na snímek 2. Snímek 3 doplňuje výklad učitele. Úkol 2 Žáci propojí pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 4). Snímek 5 doplňuje výklad učitele. Úkol 3 Žáci vyplní úkol na základě učitelova výkladu a snímku 6. Snímek 7 zahrnuje schéma SWOT analýzy. Žáky rozdělíme po čtyřech. Úkolem žáků bude na volné místo v pracovním listu pod úkolem 3 vytvořit SWOT analýzu pro vlastní obec (čas na zpracování podle okolností, max. 8 minut, výsledky budou žáci po uplynutí času ve skupinkách prezentovat).
Okres Havlíčkův Brod a Evropská unie snímky 8–11	Úkol 4 Žáci vyplní úkol na základě učitelova výkladu (snímek 8). Úkol 5 Žáci propojí pojmy na základě učitelova výkladu (snímek 9). Na volné místo v pracovním listu pod úkol 5 si žáci vytvoří svůj vlastní zápis na téma cíle Evropské územní spolupráce (snímek 10). Snímek 11 doplňuje výklad učitele.

Shrnutí a opakování (5 min)

Náměty na otázky k žákům:

1. Jak vypadala urbanistická koncepce rozvoje Hradce Králové od J. Gočára?
2. Jaké jsou hlavní úkoly územního plánování?
3. Jmenujte tři velikostní úrovně územních plánů.
4. Jak vznikají strategické plány?
5. Vysvětli zkratky NUTS a LAU a doplň, která území představují úroveň NUTS I, NUTS II, NUTS III a LAU I a LAU II.
6. Kolik je na území ČR krajů a kolik regionů soudržnosti?
7. Uveďte příklady projektů dvou strukturálních fondů finančně podporovaných Evropskou unií.
8. Které kraje nemohou čerpat strukturální fondy EU?
9. Které české kraje a rakouské regiony spadají do operačního programu Přeshraniční spolupráce ČR-Rakousko?

Více námětů na otázky je k dispozici v textu *Geografie Havlíčkobrodská* na konci dílčích témat.

Zadání přípravy na další hodinu: Příprava na společné opakování tématu místního regionu Havlíčkobrodská. Sdělení tématu příští hodiny a zadání instrukcí (žáci budou zpracovávat projekt školního výletu, následující hodinu se přesunou do počítačové učebny) - navštívit nejbližší turistické informační centrum a knihovnu, sehnat různé turistické průvodce, turistické mapy, atlasy i jiné publikace o okresu Havlíčkův Brod.

8. hodina

Projekt školního výletu

Příprava žáků před hodinou: připravit se na společné opakování tématu místního regionu Havlíčkobrodsko, navštívit nejbližší turistické informační centrum a knihovnu, sehnat různé turistické průvodce, turistické mapy, atlasy i jiné publikace o okrese Havlíčkův Brod.

Pomůcky – učitel: počítač a dataprojektor v učebně, powerpointová prezentace 8, učební text Geografie Havlíčkobrodsko (vytištěný nebo v PDF po ruce).

Pomůcky – žáci: psací potřeby, počítače v počítačové učebně, turistické průvodce, turistické mapy, atlasy a další publikace týkající se okresu Havlíčkův Brod.

Cíle hodiny

Žáci by po probrání tématu měli umět:

- uplatnit své dosavadní znalosti o místním regionu,
- zpracovat plán výletu s využitím vhodných pomůcek.

Metody a formy práce: výklad, práce ve skupinách, práce s prezentací, frontální opakování získaných znalostí.

Struktura vyučovací hodiny

Úvod (10 min)

Seznámení s cíli hodiny, určení podmínek projektu školního výletu učitelem (snímek 2-4) a motivace žáků (snímek 5). Rozdělení žáků do skupin.

Vlastní téma hodiny (30 min)

Skupinová práce žáků na tvorbě vlastního projektu školního výletu.

Shrnutí a opakování (5 min)

Zdůraznit žákům, že příští hodinu je naplánováno písemné opakování (snímek 6), které se bude týkat celého tématu místního regionu. Pro úspěšné absolvování postačí

vědomosti z pracovních listů. Zbývající čas může učitel využít ke shrnutí základních informací týkajících se regionu Havlíčkovobrodsko, případně klást studentům otázky z probraných témat (zejména otázky, které se objeví v závěrečném opakování).

9. Diskuse

S ohledem na možnosti testování ve výuce bylo zvoleno pouze částečné otestování, které mi bylo umožněno na začátku druhého pololetí školního roku 2013/2014 ve třídě 9. A Základní školy Havlíčkův Brod, Nuselská 3240 a v sextě Gymnázia Chotěboř.

K šetření na základní a střední škole bylo využito dotazníku rozdávaného na konci každé hodiny, jenž je přiložen v příloze 2. Náplní dotazníku nebyla statistická kvantifikace, sloužil jako podnět zpětné vazby.

V obou třídách bylo testováno stejné téma, a to úvodní hodina (vymezení oblastí, geologie, povrch, podnebí) – díky tomu bylo možné i porovnat výkon a reakce žáků deváté třídy a žáků sexty osmiletého gymnázia.

Žákům základní školy se tempo hodiny zdálo moc rychlé a množství informací moc obsáhlé. Také vyvozování informací z grafů bylo pro některé náročné. Naopak na gymnáziu si na tempo práce nikdo nestěžoval. Obě skupiny kladně hodnotily prezentaci zpracovanou v aplikaci Microsoft PowerPoint, vypracovaný pracovní list a také to, že hodina oproti všedním hodinám zeměpisu byla daleko zábavnější a také srozumitelnější. S pracovními listy ani prezentováním na interaktivní tabuli se během hodin zeměpisu žáci neseťkávají. Vyhovovala jim práce s pracovním listem, doplňování a spojování výrazů. Byli tak ušetřeni zdlouhavému zápisu, přičemž podstatné informace z hodiny měli právě na pracovním listu. Žáci ocenili počítání teploty na vrcholu Melechova, kde své dovednosti a znalosti ze zeměpisu spojili i s matematikou. Při rychlém tempu na základní škole bylo vyčteno neúmyslné přeskočení úkolu číslo 2 v pracovním listu. Během hodiny se však nikdo neozval. Kladné odezvy od obou skupin měl úkol č. 7, kde se žáci dozvěděli nové informace o podnebí. Naopak nejobtížnější připadal oběma skupinám úkol č. 3, což bylo spojování chronologicky uspořádaných pojmů geologického vývoje území Havlíčkobrodsko. Obzvláště na základní škole měli žáci problémy s pojmy, které se týkaly geologických ér vývoje Země. Zjišťováním jejich prekonceptů jsem došel k názoru, že všechny mnou použité pojmy by již žáci měli znát. Některým připadalo složité i geomorfologické členění území Havlíčkobrodsko, k jehož procvičení sloužil úkol č. 5 v pracovním listu 1.

Při pomalejším tempu výuky a při výčtu menšího množství informací by mnou zvolená metoda i forma výuky mohla být využita jak na gymnáziu, tak i na základní

škole. Žáci na gymnáziu jsou zvyklí pracovat v rychlejším tempu, proto neměli s vedením hodiny problémy.

Materiál je připraven pro využití a k další inspiraci ve výuce místního regionu. Vyučujícím, kterým se tento text dostane do rukou, doporučuji, aby se nebáli učební text modifikovat podle své vlastní potřeby (např. v reakci na konkrétní třídu).

10. Závěr

Téma výuky místního regionu je na středních školách často opomíjeno a zanedbáváno, a to i přes jeho důležitost a pevné ukotvení v Rámcových vzdělávacích programech. Učebnice zabývající se touto problematikou na středních školách chybí. Pro místní region bývá vyhrazena většinou pouze jedna kapitola ve středoškolských učebnicích regionální geografie ČR.

V úvodní části diplomové práce byly stanoveny čtyři základní cíle. Byly popsány změny ve školství od roku 2004 spolu s vysvětlením nově zaváděných pojmů a vymezením témat místní region a terénní výuka ve středoškolském vzdělávání. Dále byly charakterizovány učebnice jako didaktický prostředek, analyzovány středoškolské učebnice místního regionu s návrhem osnovy učebního textu této práce a nakonec vytvořen návrh středoškolského učebního textu spolu s metodickými texty, prezentacemi a pracovními listy, který by mohl být potencionálně využit při výuce. Text sepsaný na základě studia odborné literatury byl doplněn pro názornost a lepší zapamatovatelnost grafickými komponenty. Závěrem každé kapitoly byly uvedeny různé otázky, úkoly, náměty k diskusím i exkurzím, jež slouží k opakování a rozvoji klíčových kompetencí žáků.

Prostudováním učebního textu mají žáci možnost získat základní znalosti o regionu Havlíčkobrodsko, o jeho přírodním prostředí, historickém a právním vývoji území, obyvatelstvu, sídlech, hospodářství i jeho regionálním rozvoji. Projekt školního výletu na konci textu by měl ověřit poznatky získané z učebního textu a jejich aplikovatelnost v praxi.

To, jak při výuce nakládat s učebním textem, prezentacemi a pracovními listy, bylo popsáno v metodických textech vytvořených zvlášť pro každou vyučovací hodinu.

K ověření funkčnosti praktické části práce byl využit dotazník, s jehož pomocí byly zjištěny nutné opravy i úpravy v textu, prezentacích a pracovních listech a v jejich grafickém zpracování. Při testování na gymnáziu se metody a formy výuky místního regionu ukázaly jako adekvátní. Naopak žákům základních škol mohlo připadat množství informací příliš obsáhlé a tempo výuky příliš rychlé.

Summary

Teaching about local region is often omitted and neglected on secondary schools even despite of its importance and enshrining in Framework Educational Programmes. Textbooks focused on this topic are missing on secondary schools. Only one chapter in textbooks about regional geography of the Czech Republic for secondary schools is usually reserved for the local region.

In the introductory part of the diploma thesis four main objectives were set. There is a description of changes in educational sector since 2004, together with an explanation of new terms and definition of local region and field training in secondary education. There is also characteristic of textbooks as a didactic tool, analysis of secondary school textbooks of local region with a draft of outline of teaching text of this thesis and finally a draft of teaching text along with presentations and worksheets for secondary schools, which could be potentially used for teaching. The text written on the base of study of literature was completed with graphical components for illustration and better memorability. At the end of each chapter there are various questions, tasks, topics for discussions and excursions created to repeat and develop key competences of students.

During the study of the teaching text students have opportunity to acquire basic knowledge about Havlíčkův Brod region, its natural environment, historical and legal development of the territory, population, settlements, economy and its regional development. The project at the end of the text should verify the knowledge acquired from the teaching text and their applicability in practice.

The system how to work with teaching text, presentations and worksheets during each class was described in methodical texts, which were created especially for each lesson.

To verify the functionality of the practical part of the thesis questionnaires were used and there were found necessary repairs and edits in the text and graphic design.

Seznam použité literatury a zdrojů

Literatura a zdroje použité v teoretické části:

Balada, J. a kol. (2007). *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze. 100 s. ISBN 978-80-87000-11-3.

Balada, J. a kol. (2007). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.: RVP ZV*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze [online]. [cit. 2014-01-14]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>.

Bahouňková, H. (2012). *Geografie Šumperska - projekt učebního textu pro střední školy*. Olomouc. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra geografie.

Dědictví minulosti (2009). Jihlava: Vysočina Tourism. 56 s. ISBN 978-80-254-6877-7.

Doleček, J. (1975). *Teorie tvorby a hodnocení učebnic pro odborné školství*. Praha: Výzkumný ústav odborného školství, 1975. 109 s.

Hulík, V. (2013). *Geografie Královéhradecka - projekt učebního textu pro střední školy*. Olomouc. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra geografie.

Holeček, M. a kol. (2003). *Zeměpis České republiky*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. 104 s. ISBN 80-86034-53-4.

Holeček, M. a kol. (2004). *Zeměpis pro střední odborné školy a učiliště*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. 117 s. ISBN 80-86034-60-7.

Ivanička, K. (1997). *Základy synergetiky*. Banská Bystrica: UMB. 173 s. ISBN 80-8055-076-X.

Kühn, J. (2010). *Doc. RNDr. Hana Kühnlová, CSc. z Přírodovědecké fakulty UK získala cenu na Mezinárodním knižním veletrhu ve Frankfurtu. Blahopřejeme!* In: Univerzita Karlova v Praze [online]. [cit. 2014-02-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.natur.cuni.cz/fakulta/aktuality/blahoprejeme-5-1>>.

Janoušková, E. (2008). *Analýza učebnic zeměpisu*. Brno. Disertační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra Pedagogiky.

Kalhous, Z., Obst, O. a kol. (2002). *Školní didaktika*. 1. vydání. Praha: Portál. 448 s. ISBN 80-7178-253-X.

Kastner, J. a kol. (1999). *Geografie pro střední školy 4, Česká republika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 88 s. ISBN 80-7235-085-4.

Kraj Vysočina: města a obce kraje Vysočina: tradice, historie, památky, turistika, současnost (2010). Rožnov pod Radhoštěm: Proxima Bohemia. 413 s. ISBN 978-80-904275-2-5.

Kühnlová, H. (2007) *Život v našem regionu*. Plzeň: Nakladatelství Fraus. 64 s. ISBN 80-7238-489-9.

Lepil, O. (2010). *Teorie a praxe tvorby výukových materiálů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 98 s. ISBN 978-80-244-2489-7.

Lindová, T. (2012). *Využití místního regionu ve výuce na nižším stupni víceletých gymnázií a druhém stupni základních škol*. Plzeň. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická.

Maňák, J., Knecht, P. (2007). *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido. 140 s. ISBN 978-80-7315-148-5.

Maňák, J. (1994). *Nárys didaktiky*. 1. vydání. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity. 111 s. ISBN 80-210-0210-741.

Matušková, A. (2010). *Místo, kde žijeme*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. 51 s. ISBN 978-80-86034-81-2.

Matušková, A., Šmolíková, B. (2010). *Místo, kde žijeme: vlastivěda pro 1. stupeň základní školy*. 1. vyd. Praha: Septima. ISBN 978-80-7216-266-6.

Olšáková, K. (2013). *Geografie Valašska - projekt učebního textu pro střední školy*. Olomouc. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra geografie.

Petlák, E. (2004) *Všeobecná didaktika*. Bratislava: Iris. 311 s. ISBN 80-89018-64-5.

Pleva, F. (2000). *Staré pohlednice Havlíčkobrodská*. Ledec nad Sázavou: Město Ledec nad Sázavou. 219 s. ISBN: 80-238-5673-1.

Pohl, M. (1996). *Vysočina: okresy Havlíčkův Brod, Jihlava, Pelhřimov, Třebíč, Žďár nad Sázavou*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Informační a metodické centrum. 57 s.

Průcha, J. (1997). *Moderní pedagogika*. 1. vydání. Praha: Portál. 495 s. ISBN 80-7178-170-3.

Průcha, J. (2002). *Moderní pedagogika*. 2. vydání. Praha: Portál. 481 s. ISBN 80-7178-631-4.

Průcha, J. (2006). *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2. vydání. Praha: Portál. 271 s. ISBN 80-717-8944-5.

Průcha, J. (1998). *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido. 148 s. ISBN 80-85931-49-4.

Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. (2003). *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydání. Praha: Portál. 322 s. ISBN 80-7178-722-8.

Vávra, V., Štelcl, J., Malý, K. (2008). *Průvodce po geologických zajímavostech kraje Vysočina*. 1. vyd. Jihlava: Muzeum Vysočiny. 145 s. ISBN 978-80-86382-30-2.

Věštník MŠMT (2007). *Sdělení MŠMT k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic* [online]. [cit. 2014-02-23]. Roč. 63, č. 11. Dostupné z WWW:
<www.msmt.cz/uploads/soubory/vestniky/vest_MSMT_11_2007.pdf>.

Vošický, Z. (2007). *Toulky nad Havlíčkobrodskem*. Vyd. 1. Světlá nad Sázavou: AEROvydavatelství. 220 s. ISBN 978-80-239-7892-6.

Vysočina - kouzlo přírody (2006). Jihlava: Krajský úřad kraje Vysočina. 38 s. ISBN 80-254-1929-0.

Smolová, I., Szczyrba, Z. (2008). *Místo, kde žijeme: pro 4. a 5. ročník základní školy*. Olomouc: Prodos. ISBN 978-80-7230-221-5.

Toušek, V. a kol. (2008). *Vysočina: tematický atlas* [kartografický dokument]. Jihlava: Krajský úřad kraje Vysočina ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci. 35 s. ISBN 978-80-254-2080-5.

Šotolová, M. (2007). *Komplexní fyzickogeografická charakteristika povodí Břevnického potoka*. Olomouc. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra geografie.

Šupka, J., Hofmann, E., Rux, J. (1993). *Didaktika geografie I*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita. 104 s. ISBN 8021005726.

Šupka, J., Hofmann, E., Matoušek, A. (1994). *Didaktika geografie II*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita. 59 s. ISBN 80-210-1010-X.

Wahla, A. (1983). *Strukturní složky učebnic geografie*. Praha: SPN. 84 s.

Weinhöfer, M. (2011). *Metoda tvorby učebnic zeměpisu pomocí analýzy učebnic zeměpisu a RVP ZV*. Brno. Disertační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky.

Zouharová, D. a kol. (2012). *Regionální učebnice - Metodika tvorby regionální učebnice jako výchovně-vzdělávacího prostředku regionální výuky*. Brno: Lipka. 92 s. ISBN 978-80-87604-13-7.

Literatura a zdroje použité při tvorbě učebních materiálů:

ACO (2014). *ACO Industries* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.aco-industries.cz>>.

Amylon (2011). *Amylon, a.s.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.amylon.cz>>.

AOPK ČR (2014a). *Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.ochranaprirody.cz/>>.

AOPK ČR (2014b). *Správa CHKO Žďárské vrchy* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://zdarskevrchy.ochranaprirody.cz/>>.

AOPK ČR (2014c). *Správa CHKO Železné hory* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://zeleznehory.ochranaprirody.cz/>>.

Beránková, J. a kol. (2004). *Historie a současnost podnikání na Havlíčkovodsku*. 1. vyd. Žehušice: Městské knihy s.r.o. 271 s. ISBN 80-86699-16-1.

Cihlář, J. a kol. (2009). *Plán rozvoje vodovodů a kanalizací kraje Vysočina*. Praha: VRV a.s. [online]. [cit. 2014-03-05]. Dostupné z WWW: <http://prvk.kr-vysocina.cz/file/PRVK_KVysocina_pruvodni_zprava.pdf>.

Crystalite (2012). *CRYSTALITE BOHEMIA, s.r.o.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.crystalite.org/>>.

CzechTourism (2013). *Agentura CzechTourism* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.czechtourism.cz>>.

CzechTrade (2014). *BusinessInfo - oficiální portál pro podnikání a export* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.businessinfo.cz>>.

Čech, L. (2002). *Jihlavsko*. 1. vyd. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky. 526 s. ISBN 80-86064-54-9.

Čermák, M. (2009). *Chotěbořsko: regionálně geografická studie*. Olomouc. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra geografie.

ČGS (2012). *Geologické lokality* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://lokality.geology.cz/d.pl>>.

ČHMÚ (2014a). *Český hydrometeorologický ústav* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://chmi.cz/>>.

ČHMÚ (2014b). *Aktuální radarová data* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://radar.bourky.cz/>>.

ČSÚ (2014). *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/>>.

David, J. (1971). *Jan Žižka z Trocnova a husitská tradice v zeměpisných jménech širšího Havlíčkobrodsko*. Havlíčkobrodsko: vlastivědný sborník [online]. [cit. 2014-03-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.jardavid.ic.cz>>.

Demek, J., Mackovčín, P. (2006). *Zeměpisný lexikon ČR: Hory a nížiny*. 2. vyd. Brno: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. 582 s. ISBN 80-86064-99-9.

ELEKTRARNY.PRO (2010). *Solární elektrárny v ČR* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.elektrarny.pro>>.

ENGESER (2014). *ENGESER GmbH* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.engeser.com>>.

Futaba (2013). *Futaba Czech, s.r.o.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.fcz.cz>>.

GCE (2008). *GCE - Gas Control Equipment* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://gce.cz/>>.

GBA (2013). *Česká bioplynová asociace* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.czba.cz>>.

Hájková, J. (2014). *Integrovaná rozvojová strategie MAS Havlíčkův kraj 2007-2013*. Havlíčkova Borová [online]. [cit. 2014-03-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.havlickuvkraj.cz/upload/hajkova/Dokumenty%20MAS/integrovana-rozvojova-strategie-analyticka-cast.pdf>>.

Halás, M., Fňukal, M., Brychtová, Š. (2012). *Základy humánní geografie 2, geografie sídel*. Olomouc [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z WWW: <<http://distgeo.upol.cz/uploads/vyuka/skripta-halas-akol-2.pdf>>. Pracovní verze určená k ověření ve výuce. Univerzita Palackého v Olomouci.

HARTMANN (2014). *HARTMANN - RICO a.s.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://cz.hartmann.info>>.

Havlíčkobrodské pivo Rebel (2014). *Měšťanský pivovar Havlíčkův Brod a. s.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.hbrebel.cz>>.

Holeček, M. a kol. (2003). *Zeměpis České republiky: učebnice pro střední školy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. 95 s. ISBN 80-86034-53-4.

Hrad Lipnice (2014). *Oficiální stránky hradu Lipnice nad Sázavou* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.hrad-lipnice.eu>>.

Informační systém Masarykovy univerzity (2014). *Geografická charakteristika oblasti Velkého Meziříčí*. Brno [online]. [cit. 2014-03-02]. Dostupné z WWW: <[http://is.muni.cz/th/55501/pedf_m/8_3_geograficka_charakteristika .pdf](http://is.muni.cz/th/55501/pedf_m/8_3_geograficka_charakteristika.pdf)>.

Jahodová-Kasalová, A. (1892). *Pověsti a zázky královského města Německého Brodu a okolí*. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2003. 127 s. ISBN 80-86768-03-1.

Jirásek, P. (2010). *Obyvatelstvo v okrese Havlíčkův Brod: regionálně geografická analýza*. Olomouc. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra geografie.

Kotlina (2014). *Kotlina - sportovní areál v Havl.Brodě* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.kotlina.cz>>.

Kovofiniš (2014). *Výrobce zařízení pro předúpravy povrchů, lakovací linky a kabiny, hutní upravitelské linky* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://kovofinis.cz>>.

Kraj Vysočina (2011). *Kulturní a přírodní dědictví* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.dedictvivysociny.cz>>.

Mapa projektů (2012). *Projekty spolufinancované z evropských fondů v České republice* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.mapaprojektu.cz>>.

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (2014). *Strukturální fondy* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.strukturalni-fondy.cz>>.

Mlýn Havlíčkův Brod (2009). *Vítejte na stránkách Mlýn Havlíčkův Brod, spol. s.r.o.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.mlynhb.cz>>.

Mrštík, J. (2007). *Regionálně geografická analýza zemědělství okresu Havlíčkův Brod*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta.

Nate (2014). *NATE – nápojová technika a.s.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://nate.cz/>>.

Natura (2014). *Natura - chuť, kterou máte rádi* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.natura.cz/>>.

Novák, V., Toušek, V. (2010). *Hospodaření průmyslových podniků se sídlem v kraji Vysočina v roce 2008 a 2007*. Olomouc [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.kr-vysocina.cz/hospodareni-prum-podniku-v-kraji-vysocina/ds-301094/p1=29678>>. Výzkumná zpráva. Univerzita Palackého v Olomouci.

ONHB (2014). *Nemocnice Havlíčkův Brod* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.onhb.cz/>>.

Pavlíková, E. (2010). *Územně analytické podklady ORP Chotěboř*. Chotěboř [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupné z WWW: <http://www.chotebor.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=5283&id_dokumenty=2859>. Textová a tabulková část. Městský úřad Chotěboř.

Pavlov (2011). *Stanice Pavlov, o.p.s.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.stanicepavlov.eu/>>.

Pleas (2010). *Pleas a.s. - kvalitní české prádlo* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.pleas.cz/>>.

Posázavský Pacifik (2013). *Občanské sdružení propagující železnici a turistiku v Posázaví* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.posazavsky-pacifik.cz/>>.

Pribina TPK (2014). *TPK, spol. s r.o.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.pribina-tpk.cz/>>.

Quitt, E. (1971). *Klimatické oblasti Československa*. 1. vyd. Brno: GÚ ČSAV. 73 s.

ROSS (2014). *ROSS Holding a.s.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.ross.cz/>>.

Růžková, J. a kol. (2007). *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/publ/4128-04-1869_2005>.

Slévárna (2014). *Slévárna a modelárna Nové Ransko, s.r.o.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.slevarna.cz/>>.

Souhrnné přehledy o půdním fondu z údajů katastru nemovitostí České republiky (2014). Praha: Český úřad zeměměřičský a katastrální [online]. [cit. 2014-03-19]. Dostupné z WWW: <http://www.cuzk.cz/Periodika-a-publikace/Statisticke-udaje/Souhrne-prehledy-pudniho-fondu/Rocenka_pudniho_fondu_2014.aspx>.

Šenkýř, J. (2007). *Typologie agrorurálních struktur kraje Vysočina*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta.

Šarapatka, B. (1996). *Pedologie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 235 s. ISBN 80-7067-590-X.

Šmejcká, M. (2013). *Regionálně geografická analýza trhu práce v okrese Havlíčkův Brod*. Brno. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta.

Šotolová, M. (2007). *Komplexní fyzickogeografická charakteristika povodí Břevnického potoka*. Olomouc. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra geografie.

THB (2005). *Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.thb.cz/>>.

Vláda České republiky (2014). *Euroskop - věcně o Evropě* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <<https://www.euroskop.cz/>>.

Výzkum zaměřený na domácí cestovní ruch, léto 2013 (2013). Praha [online]. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z WWW:

<http://monitoring.czechtourism.cz/CzechTourism/res/leto2013/Monitoring-DCR_Souhrnna-etapova-zprava_Leto-2013_CZ.pdf>. Souhrnná etapová zpráva. CzechTourism.

Wikipedie (2014). *Geologický čas* [online]. [cit. 2014-03-14]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Geologický_čas>.

Žaluda, E. a kol. (2008). *Územně analytické podklady ORP Havlíčkův Brod*. Havlíčkův Brod [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupné z WWW: <http://www.muhb.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=3782&id_dokumenty=816232>. Textová část. Městský úřad Havlíčkův Brod.

Seznam příloh

Vázané přílohy

Příloha 1: Klíčové kompetence pro čtyřletá gymnázia a pro vyšší stupně víceletých gymnázií;

Příloha 2: Dotazník k hodnocení vyučovací hodiny.

Volné přílohy

Příloha 3: Geografie Havlíčkobrodsko - učební text k výuce místního regionu;

Příloha 4: Pracovní listy 1-7 a závěrečný test;

Příloha 5: Prezentace 1-8 zpracované v aplikaci Microsoft PowerPoint;

Příloha 6: Vyplněné pracovní listy a závěrečný test.

Příloha 1:

Přehled klíčových kompetencí pro gymnázia

Kompetence k učení

Žák:

- své učení a pracovní činnost si sám plánuje a organizuje, využívá je jako prostředku pro seberealizaci a osobní rozvoj;
- efektivně využívá různé strategie učení k získání a zpracování poznatků a informací, hledá a rozvíjí účinné postupy ve svém učení, reflektuje proces vlastního učení a myšlení;
- kriticky přistupuje ke zdrojům informací, informace tvořivě zpracovává a využívá při svém studiu a praxi;
- kriticky hodnotí pokrok při dosahování cílů svého učení a práce, přijímá ocenění, radu i kritiku ze strany druhých, z vlastních úspěchů i chyb čerpá poučení pro další práci.

Kompetence k řešení problémů

Žák:

- rozpozná problém, objasní jeho podstatu, rozčlení ho na části;
- vytváří hypotézy, navrhuje postupné kroky, zvažuje využití různých postupů při řešení problému nebo ověřování hypotézy;
- uplatňuje při řešení problémů vhodné metody a dříve získané vědomosti a dovednosti, kromě analytického a kritického myšlení využívá i myšlení tvořivé s použitím představivosti a intuice;
- kriticky interpretuje získané poznatky a zjištění a ověřuje je, pro své tvrzení nachází argumenty a důkazy, formuluje a obhájí podložené závěry;
- je otevřený k využití různých postupů při řešení problémů, nahlíží problém z různých stran;
- zvažuje možné klady a zápory jednotlivých variant řešení, včetně posouzení jejich rizik a důsledků.

Kompetence komunikativní

Žák:

- s ohledem na situaci a účastníky komunikace efektivně využívá dostupné prostředky komunikace, verbální i neverbální, včetně symbolických a grafických vyjádření informací různého typu;
- používá s porozuměním odborný jazyk, symbolická a grafická vyjádření informací různého typu;
- efektivně využívá moderní informační technologie;
- vyjadřuje se v mluvených i psaných projevech jasně, srozumitelně a přiměřeně tomu, komu, co a jak chce sdělit, s jakým záměrem a v jaké situaci komunikuje;
- je citlivý k míře zkušeností a znalostí a k možným pocitům partnerů v komunikaci;
- prezentuje vhodným způsobem svou práci i sám sebe před známým i neznámým publikem;
- rozumí sdělením různého typu v různých komunikačních situacích, správně interpretuje přijímaná sdělení a věcně argumentuje;
- v nejasných nebo sporných komunikačních situacích pomáhá dosáhnout porozumění.

Kompetence sociální a personální

Žák:

- posuzuje reálně své fyzické a duševní možnosti, je schopen sebereflexe;
- stanovuje si cíle a priority s ohledem na své osobní schopnosti, zájmovou orientaci i životní podmínky;
- odhaduje důsledky vlastního jednání a chování v nejrůznějších situacích, své jednání a chování podle toho koriguje;
- přizpůsobuje se měnícím se životním a pracovním podmínkám a podle svých schopností a možností je aktivně a tvořivě ovlivňuje;
- aktivně spolupracuje při stanovování a dosahování společných cílů;
- přispívá k vytváření a udržování hodnotných mezilidských vztahů založených na vzájemné úctě, toleranci a empatii;
- projevuje zodpovědný vztah k vlastnímu zdraví a k zdraví druhých;

- rozhoduje se na základě vlastního úsudku, odolává společenským i mediálním tlakům.

Kompetence občanská

Žák:

- informovaně zvažuje vztahy mezi svými zájmy osobními, zájmy širší skupiny, do níž patří, a zájmy veřejnými, rozhoduje se a jedná vyváženě;
- chodu společnosti a civilizace uvažuje z hlediska udržitelnosti života, rozhoduje se a jedná tak, aby neohrožoval a nepoškozoval přírodu a životní prostředí ani kulturu;
- respektuje různorodost hodnot, názorů, postojů a schopností ostatních lidí;
- rozšiřuje své poznání a chápání kulturních a duchovních hodnot, spoluvytváří je a chrání;
- promýšlí souvislosti mezi svými právy, povinnostmi a zodpovědností; k plnění svých povinností přistupuje zodpovědně a tvořivě, hájí svá práva i práva jiných, vystupuje proti jejich potlačování a spoluvytváří podmínky pro jejich naplňování;
- chová se informovaně a zodpovědně v krizových situacích a v situacích ohrožujících život a zdraví, poskytne ostatním pomoc;
- posuzuje události a vývoj veřejného života, sleduje, co se děje v jeho bydlišti a okolí, zaujímá a obhájí informovaná stanoviska a jedná k obecnému prospěchu podle nejlepšího svědomí.

Kompetence k podnikavosti

Žák:

- cílevědomě, zodpovědně a s ohledem na své potřeby, osobní předpoklady a možnosti se rozhoduje o dalším vzdělávání a budoucím profesním zaměření;
- rozvíjí svůj osobní i odborný potenciál, rozpoznává a využívá příležitosti pro svůj rozvoj v osobním a profesním životě;
- uplatňuje proaktivní přístup, vlastní iniciativu a tvořivost, vítá a podporuje inovace;

- získává a kriticky vyhodnocuje informace o vzdělávacích a pracovních příležitostech, využívá dostupné zdroje a informace při plánování a realizaci aktivit;
- usiluje o dosažení stanovených cílů, průběžně reviduje a kriticky hodnotí dosažené výsledky, koriguje další činnost s ohledem na stanovený cíl; dokončuje zahájené aktivity, motivuje se k dosahování úspěchu;
- posuzuje a kriticky hodnotí rizika související s rozhodováním v reálných životních situacích a v případě nezbytnosti je připraven tato rizika nést;
- chápe podstatu a principy podnikání, zvažuje jeho možná rizika, vyhledává a kriticky posuzuje příležitosti k uskutečnění podnikatelského záměru s ohledem na své předpoklady, realitu tržního prostředí a další faktory.

Zdroj: RVP G (2007)

Příloha 2:

DOTAZNÍK K HODNOCENÍ VYUČOVACÍ HODINY

Pilotní testování pro diplomovou práci

Projekt výuky místního regionu na střední škole - příklad pro Havlíčkovobrodsko

1. Co vás na hodině nejvíce zaujalo a překvapilo?

2. Co vám na hodině přišlo nejméně srozumitelné a nejobtížnější?

3. Líbil se vám tento způsob výuky, nebo byste něco změnili?